

Кириш сөз

Кымбатуу окурман, сиздин колунузда эчен кылым карытып, көөрүктөн өткөн алтын сынар тазаланып, муундан муунга өтүп, бизге жеткен адамзаттын асыл-ой казынасынын бири. Кыргыз жергесиндеги айтылуу Сулайман тоосуна атын калтырган инсандын заты кандай экенин чыгармасынан баамдап көрөрсүз. Жашооңузда пайдаланып андагы насаатардын курчутугун, зарылдыгын текшерерсиз.

«Жакшылык жерде калбайт» дегендей нукура таза, чыныгы чыгармалар эч качан унутта калбайт. Убакыт аларды иргеп, нечендеген таразалардан өткөрүп, бизге жеткизет. 3000 жылды саналуу гана чыгармалар аралап өтө алышты. Ошол саналуу, түбөлүктүү мурастардын бирине бүгүн элибиз ээ болуп олтурат жана ээ болууга толук укуктуу.

Сулайман пайгамбардын китеби — акылмандыктын китеби. Адам баласына эң керектүү, таза акыл-кеңештерди берчу баалуу китеп. Ошондуктан бул китепти сүйүп окуп, кеңештерин угуп жашаган адам сөзсүз ийгиликке жетишет деп кепилдикке өтө алам.

Биз, кыргыздар, сөз кадырын билген, сөзгө дилибиз ар дайым суусап келген элбиз. Ошол чаңкагандарга ушул чыгарма руханий суусундук болуп, жандүйнөсүн байытып, жакшылыкка үндөсө экен деген тилегим бар.

Сулайман пайгамбардын накыл сөздөрү

Бул китептин жазылыш максаты

(1–бөлүм)

¹Адамдар акыл үйрөнүп,
Макалга түшүнүшсүн деп,
Накыл сөз менен нусканын,
Төркүнүн дилге илсин деп,
Адал өмүр сүрүүнүн,
Адилеттүү жашоонун,
Кара кылды как жарган
Калыстык менен соттоонун,
Жолун билип алсын деп,
Жазылыптыр бул китеп.
Карапайым окуса
Туура чечим чыгарып,
Жаш улан көз жүгүртсө
Билгени дагы көбөйүп,
Жазылыптыр, өссүн деп.
Даанышман эгер окуса
Билимин дагы арбытат,
Кеменгерлер окушса
Пайдалуу кеңеш табышат.
Ибарат менен макалды,
Көсөмдөрдүн сөздөрүн,
Томуктай сөз ичине
Тоодой акыл батырган,
Табышмактуу кептерин,
Түшүнүшүп калышат.

Сулайман пайгамбардын уулуна айткан насыяттары.

⁷Акылман болуунун башы –
Жараткан Ээбизден коркуу.
Насыят менен акылдан
Наадандар гана качышат.
А сен болсо жан балам,
Атаңдын насаатын уккун!
Энекеңдин сөзүнө
Кол шилтеп басып кетпегин!
Анткени булар башына
Гүлтаажы болуп кийилет,
Мончок болуп тагылат
Жан балам сени кооздойт.
Кагылайын кулунум,
Күнөөкөрлөр азгырса
Ээрчип кетпе, садагам!
«Жүрү, бизге кошулгун,
Буйга жерге жайгашып,
Кыябы келе калганда,
Бирөөнүн канын төгөбүз.
Айбы жокту аңдыйбыз,
Капталынан кол салып,
Бүкүлү жуткан мүрзөдөй
Түрүүлөй жутуп иебиз,
Көргө башын тыгабыз.
Түрлүү-түркүн кымбат баа
Мүлкүн тартып алабыз.
Үйлөрүбүздүн ичин
Тундурабыз олжого.
Жүрсөңчү сен да биз менен,
Шыбагалаш болосуң,
Казынабыз бир болот».
Ушундай дешсе, оо уулум,
Кошулуп алып, аларга
Жолго чыга көрбөгүн!
Алардын баскан жолуна
Шилтебегин бир Кадам.
Анткени алардын буту
Жамандыкка жүгүрүп,
Кан төгүүгө абдан тез.
Чымчыктардын көзүнчө
Тор жайганың бекер да.
Ошол сыңар байкагын
Булардын казган чункуру,
Башкалар үчүн эмес,
Өздөрү түшөөр чункурлар,

Аларга башкалар түшпөй,
Бирөөлөр үчүн казганы,
Өздөрүнө тор болот.
Бирөөнүн колундагысын
Ушундай болот, эңсеген,
Ушинтип бүтөт аягы.
Бирөөнүн тапкан байлыгы
Жукпайт тартып алганга.

Акылмандыктын чакырган үнү

²⁰Тогуз жолдун тоомунда,
Көзгө урунт жайларда,
Эл топтолгон жерлерде,
Шаардын босогосунда,
Даанышмандык жар салып,
Адамдарга кайрылат:
«Качанга дейре наадандар
Наадандыкты сүйүшүп,
Макоолуктан жыргашат?
Качанга чейин акмактар
Кудайдан түшүүчү таза
Билимди жек көрүшөт?
Эгерде мени угушса
Жүрөгүмдү ачмакмын,
Сырларымды айтмакмын.
Бирок чакырганымда
Кулак салбай коюшту.
Колумду сунган кезимде
Эч ким карабай койду.
Айткан кеңештеримдин
Баарын четке кагышты.
Каталарын бетке айтсам,
Кабыл албай коюшту.
Ушундай кылышканы үчүн
Балээге батышкан кезде
Мен да күлөм аларга.
Ооматтары кеткенде
Мен да жарпымды жазам.
Кара шамал өңдөнүп,
Каптаган кезде коркунуч,
Балээлер куюндай болуп,
Капилеттен басканда,
Кайгы менен жокчулук
Аларды тооруп алганда,
Жалбарышаар мени издеп,
Мен болсом аларды укпайм.

Сыйыпалашаар да таң атпай,
Мен болсом такыр табылбайм.
Билим алууну жектеп,
Теңирден ыйбаа кылууну
Каалашпаганы үчүн,
Айткан кеңештеримди
Угушпаганы үчүн,
Каталарын бетке айтсам,
Жек көрүшкөнү үчүн,
Арам иштериңердин
Тартасыңар залалын.
Кара ниетиңердин
Татасыңар жемишин.
Анткени акылсыздарды
Өжөрлүгү курутат.
Тилазар дөөпөрөстөрдү
Корстондугу жок кылат.
Ал эми мени сыйлаган,
Айтканыма баш ийген,
Жамандыктан коркпостон,
Доорон сүрөт тынчтыкта».

Акылмандыктын адептик пайдасы

(2–бөлүм)

¹ Айланайын жан балам,
Көңүлгө түйсөң сөзүмдү,
Осуяттарымды тутсаң,
Акылмандыкты издеп,
Ичинден ой жүгүртсөң,
Билим алууну эңсеп,
Түшүнүккө умтулсаң,
Алтынды издеген сыңар,
Катылуу кенчти тинткендей,
Даанышмандыкты издесең —
Жараткандан коркууну
Үйрөнөсүң ошондо.
Кудайдын Ким экенин
Билесиң, балам, Ошондо.
Анткени акылмандыкты
Жараткан Эгебиз берет.
Таза билим, нак акы,
Анын сөзүнөн келет.
Кудай адилди сактайт,
Түз жүргөнгө ал-калкан.
Акыйкат тарабын жактап,
Өзүнүн ыйыктарынын

Өмүрүн ар дайым сактайт.
Акыл берет Жараткан.
Акыйкат деген эмине,
Калыстык деген эмине,
Кайсы жол түз экенин,
Сан жолдордун ичинен
Жакшылары кайсылар?
Ошондо билип каласың.
Жандүйнөндүн ичинен
Даанышмандык жай алып,
Жаныңа билим жакканда,
Түшүнүк сени кайтарат,
Акылмандык калкалайт,
Ыплас жолдон куткарат,
Калпычы кишиден сактайт,
Түз жолдон тайып, актыкты
Таштагандардан сактайт.
Жамандык кылып жыргаган,
Бузуктукка кубанган,
Жүргөн жолдору кыйшык,
Жандардан алыс кылат.
Бал тилин салган бирөөнүн
Аялынан кутказат.
Аялдар бар, шайкелең,
Жаш кезинен баш кошкон
Жан шеригин чанышкан.
Андай аялдын үйү-
Ажалга алып барчу үй.
Анын жүргөн жолдору
Көргө баштап апарат.
Ал үйгө кирген эч бир жан
Кайра чыга албай калат,
Кайрадан доорон сүрө албайт.
Ошондуктан жан балам,
Адилет адамдар өткөн
Жолдор менен жүргүнүң.
Такыбаалар жашаган
Ак жолдорго түшкүнүң.
Анткени эңсеген жерди
Адилет мураска алат.
Биймансыздар кырылат,
Адепсиздер кыйылат.

Акылмандык чыныгы өмүрдү берет

(3–бөлүм)

¹Кагылайын жан балам,
Осуят, насаатарымды,
Көкүрөгүңдө сакта!
Менин айткан сөздөрүм
Өмүрүңдү узартып,
Жаныңды жай алдырат.
Мээрим менен акыйкат
Кетпесин сенден ылайым.
Аларды мойнуңа ороп,
Жүрөгүңө түйүп ал.
Кудайдын да, элдин да
Мээрим менен сүйүүсүн
Ошондо, балам, табасың.
Жараткан Эгедериңе
Чын жүрөктөн ишенгин,
Акылыңа таянба,
Өз билемдикке салба.
Жатсаң дагы, турсаң да
Кудайды билип жүргүнүң,
Ал сени колдойт, ошондо.
Акылдуусунба, өзүңчө.
Жараткандан корккунуң,
Жамандыктан качкының.
Ошентсең дениң сак болот,
Сөөктөрүң ирденет.
Колуңдагы нерсеңдин
Эң жакшысын ага бер.
Ошентип сыйла, Эгеңди.
Ошентсең кампаларыңа
Эгин толот жыйылып,
Чаначтарың мелтилдеп,
Саамал кымызга толот.
Эгеңдин тарбиялоосун
Четке какпагың, уулум!
Айыбыңды көрсөтсө
Ачууланба, таарынып!
Кимди көңүлү сүйсө
Ошону Кудай жазалап,
Тарбиялагысы келет.
Баласына атасы
Жакшылык тилеген сыңар
Кудай да жакшы болсун дейт.

Кандай адам бактылуу?
Даанышмандыкты таап,
Ызааттаган бактылуу.
Даанышмандыктын баасы
Алтындан алда канча өйдө.
Андан түшкөн киреше
Алтындан түшкөндөн артык.
Баалуу асыл таштардан
Акылмандык нарктуураак.
Көңүлүң эңсегендерден
Эч бири ага тең келбейт.
Узак өмүр сүрүүнү,
Байлык менен атакты
Акылмандык апкелет.
Ага ээ болгон адам
Куунап, тынчтыкта жашайт.
Кабыл алгандар үчүн
Ал-өмүрдүн дарагы¹.
Ичине сактаган адам
Акыйкатта таалайлуу.
Асман-жерди орноткон,
Туңгуюктарды ачкан,
Булуттан жамгыр жаадырган
Кудайдын акылмандыгы.
Айланайын жан балам!
Ошону колдон чыгарба,
Бек сакта акылмандыкты.
Ошондо ал жаныңа
Чыныгы өмүрдү берет,
Жашооңду кооздойт.
Кысылбай өмүр сүрөсүң,
Эч качан мүдүрүлбөйсүң,
Жатаарда чочулабайсың,
Уйкуң тынч болот мемиреп.
Биймансыздар коркутуп,
Өлтүрөбүз дешкенде,
Жүрөгүң титиреп, коркпойт.
Анткени таянган аскаң,
Жараткан Теңириң болот,
Ал сени тузактан сактайт.
Колундан келип турганда

¹ Уулуу өсүмдүктүн жемиши да уу. Улуу дарак – бул шайтан, анын жемиштери – бул жамандык, уурулук, калп, кыянаттык, көрө албастык, Жараткан Эгебизге ишенбестик ж.б. күнөөлөр. Жакшы дарактын жемиши да жакшы. Өмүр дарагы – бул Жараткан Эгебиз. Анын жемиштери – жакшылык, мээрим, сүйүү, ырайым, тынчтык. Демек ким Жараткан Эгебизден корксо, ал жамандык кылбай «жакшы жемиш» берет жана Кудай ага чыныгы өмүрдү тартуулайт. Чыныгы өмүр – бул бейиш.

Зар болгонго жардам бер.
Колунда бар кезинде
Эртең кел дебе коңшуңа.
Жамандык көңүлүндө жок,
Эч нерседен бейкапар,
Жаныңда жашап жатканга
Кара ойлоп, ниетинди бузба!
Сага зыян кылбаса
Себепсиз жаңжал чыгарба.
Зөөкүрлөргө теңелбе,
Алардын кылгандарынын
Бирин да сен кылбагын!
Анткени бузулган адам
Кудай алдында арам.
Адилет жашап, ак жүргөн
Эгемдин калканычында.
Биймансыздын үйүнө
Кудайдын каргышы тиет.
Адилеттин үйүнө
Кудайдын батасы тиет.
Теңир көпкөнгө күлөт,
Момундарга кайрымдуу.
Акылдуу сыйга ээ болот,
Акылсыз уятка калат.

Баарынан акылмандык кымбат

(4–бөлүм)

¹Оо жан балам кулак сал,
Атаңдын айткан кебине.
Жакшылап түшүнүү үчүн
Ынтаанды коюп уккунуң.
Айткандарым маанилүү,
Таалимдерим керектүү.
Осуяттарымды сакта,
Көкүрөктөн чыгарба!

³Атам бар болчу менин да,
Эркеси элем энемдин.
Жан атам мени окутчу:
«Осуяттарымды тутуп,
Бек сактап жаша!» — деп айтчу.
Оо жан балам сага айтам:
Акылмандыкка умтулгун,
Билимди издеп таап ал.
Ушуну эстен чыгарба!
Сөзүмдү четтей баспасаң,

Колунду шилтеп салбасаң –
Ал сенин жаныңды коргойт.
Жакшы көрсөң сөзүмдү,
Ал сага башпаанек болот.
Эң башкысы – таза акыл,
Таза акылды издегин,
Мал-мүлкүңө алмаштыр!
Акылды өйдө бааласаң,
Ал да сени көтөрөт.
Эгерде ага жармашсаң,
Атагыңды чыгарат,
Кооз гүлтаажы кийгизет.
Акыл сени кооздойт.
Оо жан балам уккунуң,
Айткандарым кабыл ал,
Ошондо жашооң узарат.
Мен сага акылмандыктын
Жолун таалимдеп жатам,
Түз жолго багыттап жатам.
Эгерде уксаң, айтканым:
Бассаң жолуң тарыбайт,
Чалынбайсың, жүгүрсөң.
Осуяттарды бек сакта,
Таштап, кетип калбагың!
Аларсыз кантип жашайсың?
Адепсиздерге кошулба,
Кара ниетти жолдобо.
Алардын жолун таштагың,
Ал жол менен баспагың,
Андан кыя бас дагы,
Карабастан өтүп кет.
Анткени мындай адамдар
Арамдыктын нанын жеп,
Уурулук шарабын ичип,
Бир жамандык кылмайын
Жаздыкка жата алышпайт.
Жыгышпаса бирөөнү
Уйкусунан безишет.
Адилеттер жүргөн жол –
Толук жарык болгуча
Уламдан-улам агарган
Таңдагы күндүн нурундай.
Бузукулар жүргөн жол –
Чылк караңгы түнгө окшош.
Алар неге такалып,
Чалынаарын билишпейт.

Айланайын уулум!
Айтканыма кулак сал,
Сөзүмдү кунт коюп уккун,
Жүрөгүңө түйүп кал!
Жүзүңдү бурба, жалтактап.
Таап алган кишиге,
Өмүр болот айтканым.
Ден-соолугу чың болот.

Оо балам, бардыгынан да
Ниетиңди түз кылгын,
Жашоодо бардык нерсенин
Башаттары-ниеттен².
Оозуңдан калпты алып сал,
Кытмыр сөздү алыстат,
Көз карашың түз болсун,
Кадамың ойлонуп ташта,
Чынчыл жашап, бекем бол!
Адилеттиктин жолунан
Оңго дагы кыйшайба,
Солго дагы кыйшайба!
Жамандыкка барбагын.

Бузуктукка барба

(5–бөлүм)

¹Айланайын уулум,
Акыл айтам көңүл бур,
Сөздөрүмө кулак сал.
Ошондо эстүү болосун,
Сөзүң орундуу болот.

Бирөөнүн жары сүйлөсө
Балдан таттуу туюлат,
Майдай жумшак сезилет.
Азгырылсаң аягы
Ачуу бүтөт шыбактай,
Алданып калсаң ал сени
Курч шамшардай жаралайт.
Аягы көргө жорголоп,
Буту тозокко сүйрөйт.
Ал ак жолдон адашкан
Өзүнүн абалын билбейт.
Ал аялды ээрчибе!

² Бардык нерсе биринчи ниеттен башталат. Адамдын ниети түз болсо кылган иши да түз болот, ниети бузулса жамандык кылаары бышык. Бул жерде Сулайман баласын: «ниетиңди таза сакта, жамадык ниеттен башталат», деп насаат айтып жатат.

Эми, уулум, тил алгын,
Сөзүмдү четке какпагын:
Андан алыс болгунуң,
Үйүнө жакын жолобо,
Босогосун аттаба!
Эгерде мындай кылбасаң,
Кадырыңдан айрылып,
Көрө турган күнүңдүн
Башкалар көрөт, үзүрүн.
Күчүңдү пайдаланышат,
Бирөөнүн пайдасы үчүн
Маңдай териң төгүлөт.
Анан алдан тайганда
Белиңден кубат кеткенде
Үшкүрүнүп онтойсуң,
Арман кылып айтасың:
«Насааты неге жек көрдүм?
Айбымды айтса укпадым?
Насаатчыларым айтканга
Эмне үчүн кулак салбадым?
Эми мына кашайып,
Эли журттун алдында
Шерменде болуп отурам».
Ушундай дейсиң жан балам.
Өз кудугундан ич сууну³,
Көчөлөргө жайылып,
Булактарың акпасын.
Алар ар кимге эмес
Өзүңө гана буюрсун⁴.
Булагың баталуу болсун,
Жаш кезиңде үйлөнгөн
Аялыңан рахат ал.
Ал сенин ак маралың,
Моймолжуган элигиң,
Дайыма андан рахат ал,
Махабаты жыргатсын.
Айланайын жан балам
Башкаларга кызыгып,
Бөлөктү өөп не керек?
Пенденин жүргөн жолдору
Жаратканына маалым,

³ Сулайман пайгамбардын мекени чөлдүү келип, суу абдан бааланат. Ар бир айылдын өз кудугу болуп, кечкурун аялдар чогулуп, маек курчу экен. Айып кудугун бөтөчдөр өз менчигиндей пайдаланууга акысы болбогон. Бул жерде «өз кудугундан суу ич» деген салыштыруу «өзүңдүн жарына ыраазы болуп, нысап кыл, башкаларга көзүн күйбөсүң, башкалар бирөөнүн кудугу, аларга сенин акың жок» деген мааниде.

⁴ Никеңден тышкары төрөлүп, балдарың ар жерде калбасын.

Билет ал баскан жолдорун.
Энбаш адам өзүнүн
Иштеринен тутулат.
Тузак болот, күнөөсү,
Тордой чырмалып алат.
Ал насааттан ажырап,
Ойрону чыгып, жок болот.
Акылсыздыгынын көбүнөн
Адашууга кабылат.

Кепилдикке өтпө

(6–бөлүм)

¹ Айланайын перзентим,
Бирөө үчүн кол берип,
Кепил болсоң башка үчүн
Кармалганың, сөзүңдөн,
Чырмалганың, тилиңден.
Анда мындай кылгының:
Кол алышкан кишиңден
Өзүңдү бачым бошоткун.
Баргын да алдына жыгыл,
Кулдук уруп, жалыңгын.
Уйку бербө, көзүңө,
Жабышпасын кирпичиң.
Колдон чыккан кийиктей
Бул капкандан кутулгун.
Аңчынын колунан качкан
Куштай андан бошонгун.

Жалкоолук жакшылыкка апарбайт.

⁶Эй жалкоо, барып карачы
Кумурсканын жашоосун,
Ошондон үйрөнсөң боло.
Башчысы да жок анын
Көзөмөлчүсү да жок,
Өкүмдары деле жок.
Бирок жайлап нан жыйнайт,
Оруу-жыйуу маалында
Азык камдайт өзү үчүн.
А сен канча уктайсың,
Уйкуңдан качан турасың?
Кичине чырма эте түшсөң,
Колуңду бооруңа алып,
Жата турсаң бир азга,
Жолоочу сымал үйүңө
Кирип келет, жакырлык,

Каракчы сымал тамына
Жулунуп кирет, муктаждык.

Жаман адам белгиси

¹²Кытмыр, адепсиз адам,
Басып жүрөт, калп айтып.
Көзүн ымдап, кол жаңсап,
Адамдын башын айлантат.
Амал-айла ниетинде,
Ар дайым ою-жамандык,
Бөлүп-жарууну себет.
Бирок аны капыстан
Кырсык үстүнөн басат,
Күтпөгөн жерден жыгылат,
Жардам бербейт ага эч ким.

Кудайга жакпаган жети нерсе

¹⁶Мына бул алты нерсени
(Жети десем көп болбос)
Жараткан абдан жек көрөт:
Менменсинген көздөрдү,
Калпты сүйлөгөн тилди,
Айыпсыз кан төккөн колду,
Арам ойлуу жүрөктү,
Жамандыкка тез бутту,
Соттогу жалган күбөнү,
Калп сүйлөп, агайындардын
Арасын жарган ушакчыны.

Ата-энеңдин тилин ал.

Шуркүяга жолобо.

²⁰Айланайын перзентим!
Атаңдын буйругун сакта,
Энеңдин насаатын чанба.
Жүрөгүңө жазып ал,
Моюунуңа ороп ал.
Алар сени жетектейт,
Уктап жатканда коргойт,
Ойгонсоң аңгемелешет:
Аягы суюк аялдын
Тилинен сени сактоого
Осуятым-шамчырак.
Насыятым-жарык.
Таалимдерим чыныгы
Өмүргө апаруучу жол.

Анын чырайлуу жүзүн,
Ичинден асти каалаба,
Ирмеп койсо кирпичин
Ээрчип кетпе артынан.
Анткени сойку аялдан
Бир туурам нанга зар болуп,
Жакырлыкка баткан көп.
Ал эми эри бар аял,
Асыл жанды тузактайт.
Койнуна бирөө от салса
Кийими күйбөй калабы?
Чоктун үстүнөн басса
Таманы күйбөй калабы?
Бирөөнүн аялын бузган
Жазасыз калып калабы!?
Ага тийишип койгон
Айыпсыз калбайт, акыры.
Ачка болуп турганда,
Өзөк жалгап алганга
Уурулук кылып жатканда
Кармалганды тутушса
Адамдар аны жектешпейт.
Бирок кармалып калып,
Жети эселеп кун төлөйт,
Баардык үй-мүлкүн берет.
Ойноштук кылган-акылсыз,
Өз жанынын душманы.
Таяк жеп, шерменде болот,
Шерменделиги кетпейт.
Анткени эри кызганып,
Каарданып жулунуп,
Кек алчу күнү аябайт.
Кабыл албайт, эч бир кун,
Канча белек берсең да
Эч качан ыраазы болбойт.

Аял жандуу болбо

(7–бөлүм)

¹ Айланайын жан балам!
Сөзүмдү ичиңе сакта,
Жүрөгүнө түйүп ал.
Осуяттарымды карман!
Карегиндей көзүңдүн
Таалимдеримди сакта!
Ошондо жакшы жашайсың.
Манжаларыңа байлап,

Жүрөгүңө жазып ал.
Акылмандыкты «эже» деп,
«Кызым» дегин билимди,
(Ушундай жармаш аларга).
Ошондо алар сакташат,
Бал тилин салып азгырган
Шуркуя аялзатынан.
Тереземден бир күнү
Карап турсам көчөнү:
Эне сүтү кете элек
Топ жаштардын ичинен
Көзүм түштү бирөөнө.
Сойку жашаган үйдүн
Бурчундагы аянттан
Өтүп бара жатыптыр.
Анын үйүнө барчу
Жолго түшүп алыптыр.
Күүгүм кирген маал эле,
Караңгыны жамынып,
Түндө бара жатыптыр.
Алдынан чыкты аңгыча
Сойкуча кийинген аял.
Ойлогон ою арам,
Ойсондогон, каткырган,
Тамизи жок аял-ал.
Аягы үйүндө турбайт.
Бир карасаң көчөдө,
Бир карасаң базарда,
Көрүнгөн үйдүн бурчунда
Көзүн сүзүп, жалаңдайт.
Ал бозойду тутту да
Моюнуна асылып,
Беттеринен өпкүлөп,
Уялбай мындай деп атты:
«Шерттеримди аткарып
Бүгүн курмандык чалгам⁵,
Үйдө эт-ашым арбын.
Ошондуктан сени издеп
Тосуп чыккам алдыңан.
Жакшы болду-таап алдым.
Килемдеримди төшөп,
Мисирдин не бир ажайып,
Маталарынан каптап,
Салып койгом төшөктү.
Уктай турган бөлмөмө

⁵ Кудайга багыштап чалынган курмандык.

Атыр септим, аңкытып.
Кирсеңчи, таң сүргөнчө,
Эркелешип, эзилип,
Махабатка баталы.
Күйөөм болсо үйдө эмес,
Алыскы сапарга кеткен.
Жанына көпкө жетээрлик
Акчаны салып кеткен.
Ай толгончо кайрылбайт».
Ошентип, тигил шум аял,
Бал тилин салып, азгырып,
Ээрчитип кетти бозойду,
Жумшак сүйлөп уландын,
Ээлеп алды жүрөгүн.
Союлаарын билбестен
Бара жаткан өгүздөй,
Ок тиерин туйбастан,
Боорун жебе тешкиче,
Арыш керген бугудай.
Жайылган торго умтулуп
Тутулаарын сезбестен,
Бой таштаган чымчыктай,
Бозой анын артынан
Ошол замат жөнөдү.

Балдарым, эми уккула,
Сөзүмө көңүл бургула.
Шуркуя жүргөн жолдорго
Жүрөгүңөр чаппасын,
Ал жолдо сандалбагыла.
Анын артынан барып,
Кулагандар көп болгон,
Көп алдуулар кыйрашкан.
Анын жашаган үйү –
Тозокко апаруучу жол.

Акылмандыктын чакырган үнү

(8–бөлүм)

¹Кулак салчы, оо уулум!
Зар какшап, муңканып жаткан
Акылмандык эмеспи?
Ал көрүнөө жайларда,
Жолдордун айрылышында
Көчөлөрдө жар салат.
Шаарга кире бериште,
Үйлөрдүн босогосунда,

Адамдарга мындай дейт:
«Оо пенделер, уккула,
Силерге зарлап жатамын!
Акылы аз пенделер,
Билимге умтулсаңарчы,
Мени тыңшасаңарчы!
Айткандарым маанилүү,
Акыйкатка окутам.
Чындыкты гана сүйлөймүн,
Жалгандан жаным иренжийт.
Сөзүмдүн баары – адилет,
Айлакелик, кытмырлык,
Менин оозумдан чыкпайт.
Айткан сөзүмдүн баарын
Акылдуулар түшүнөт.
Билимге ээ болгондор
Ак экенин билишет.
Акчаны кубалабастан
Сөзүмдү тандап алгыла.
Менин берген билимим
Артык, таза алтындан.
Акыл – берметтен кымбат.
Эч бир эңсеген нерсе
Тең келе албайт акылга.
Акылмандык мен болом,
Акыл менен бир жашайм,
Таза билимди издейм.
Пенде Кудайдан корксо
Жамандыкты жек көрөт.
Акылмандык – мен болом,
Көпкөндүктү жек көрөм,
Керсейүүнү жек көрөм,
Бузуку жүрүш-турушту
Митаам тилди жек көрөм.
А бирок адамдарга
Туура тыянак кылып,
Келүү үчүн, чечимге
Мүмкүнчүлүк беремин.
Акыл – билим мен болом,
Күч-кубат менин колумда.
Менин жардамым менен
Падышалар башкарат,
Калыстар сот жүргүзөт,
Акимдер мыйзам чыгарат.
Мен сүйөм мени сүйгөндү,
Издегенге табылам.

Байлык менен урмат-сый,
Чирибес кенч менен чындык
Жана атак-даңк – менде.
Менден түшүүчү пайда
Таза алтындан кымбат.
Ак жолдордо жүрөмүн,
Адилеттик жолунда.
Мени сүйгөн пенденин
Ырыскысын мол кылам,
Казынасын толтурам.
Өз жолунун башында
Кудай мени жараткан,
Бардык нерседен башта,
Алгач мени жараткан.
Жер жарала электе,
Саат санла электе,
Теңир мени жараткан.
Мухит жок кезинде,
Шарылдаган булактар
Ага электе төрөлгөм.
Тоолор тура электе,
Дөбөлөр жокто төрөлгөм.
Талаа, чөлдөрдөн мурда,
Ааламдын алгач кыпыны
Жок кезинде төрөлгөм.
Асманды Теңир даярдап
Жаткан кезде бар элем.
Туңгуюктун бетине
Айлананы чийгенде,
Мухиттердин башаты –
Булултарды асманга
Коё электе бар элем.
Ашпас кылып чегинен,
Деңизге чек коёрдон
Мурун эле бар элем.
Негиздерин дүйнөнүн
Түзө электе бар элем.
Ошондо анын жанында
Чебер узу болгомун.
Кашында дайым шаттанып,
Күндө аны кубанткам.
Ал жараткан дүйнөгө
Ушунчалык сүйүнгөм.
Жараткан адамзаттарын
Көргөндө абдан кубангам.
Ошондуктан балдарым

Мага кулак салгыла!
Менин айткандарымды
Сактагандар таалайлуу.
Насааттарым уккула,
Аларды таштабагыла,
Акыл – эстүү болгула!
Дарбазамдын түбүндө
Күндө сак-сактап туруп,
Капшытымда акмалап,
Мени уккан бактылуу.
Тапкан болсо мени ким,
Өмүрдү таап алганы,
Ырайым алат Теңирден.
Мага кыянат кылган
Жанына зыян келтирет.
Кимде-ким мени жек көрсө,
Анда ал өлүмдү сүйөт.

Акылмандык акылдуу аялдай

(9–бөлүм)

¹ Акылмандык өзүнө
Жашай турган үй куруп,
Жети мамыны жонуп,
Ошого аны орнотту.
Тамак-ашын даярдап,
Дасторконуна койду.
Анан кызматчыларын
Көрүнөө жайларга чыгып,
Жар салууга жөнөттү:
«Оо адамдар, уккула!
Силерге кайрылып жатам.
Акылга муктаж болгондор,
Келип, билим алгыла!»
Акылсыздарга да айтты:
«Келгиле, тамагымдан жеп,
шарабымдан ичкиле.
Маңызсыз жашоону таштап,
Туура жолго түшкүлө!»

Акылмандыктын кеңештери

⁶ Төшүн каккан адамдын
Туура эмес жерин көргөзсөн
Боз-ала болуп каласың.
Адепсиздин айыбын
Ачык айтсаң бетине

Так жугузуп аласың.
Жек көрүп калбасын десең
Шылдыңчылдын катасын
Ачык айтпа бетине!
Акылдууга ачык айт,
Ал сага ыраазы болот.
Насаатты акылманга айт.
Көкүрөгүнө түйүп,
Салып алат кабына.

Акылман болууга кадам –
Ээбиз – Кудайдан коркуу.
Билимдүү болууга кадам –
Ээбиз – Кудайды таануу.
Акылмандык аркылуу
Жашоо күнүң узарат.
Эгер акылдуу болсоң
Пайда өзүңдүн жаныңа.
Эгерде тилазар болсоң,
Кайгы өзүңдүн жаныңа.

Акылсыздык — бузулган аялдай

¹³Бейжай, акылсыз аял,
Эшигинин алдында,
Көзгө урунт жайларда,
Отуруп алып, жайгашып,
Түз жолу менен бараткан
Адамдарды чакырат:
«Акылга муктаж болгондор,
Кайрыла кеткиле бери!»
Акылсызга мындай дейт:
«Уурдап алган суу ширин,
Кытып алган нан таттуу».
Акылсыз болсо баамдабайт:
Өлүктөр анда жатканын,
Ал аялга баргандар
Көр түбүндө жатканын.

Сулаймандын пайгамбардын макалдары.

(10–бөлүм)

¹Уулу акылдуу болсо,
Атасынын бактысы.
Уулу акылсыз болсо,
Энесинин кайгысы.

Арам оокат аш болбойт,
Адилдик ажалдан коргойт.

Адилди Теңир ач кылбайт,
Ач көздүн оюн болдурбайт.

Бекерпос кол курутат,
Мээнеткеч кол байытат.

Акылдуу жайында жыйнайт,
Акылсыз жайында уктайт.

Адилеттин башынан
Кудайдын батасы кетпейт.

Адепсиздин оозунда
Зордук зомбулук кетпейт.

Адилден жакшы ат калат,
Адепсиздин аты өчөт.

Акылдуунун жүрөгү
Насаатыңды кабылдайт.
Акылсыз талаша кетип,
Оозунан жаңылат.

Ак жашаган адашпайт,
Алдамчы ашкере болот.

Акты жаап, көзүн ымдаган,
Өкүнүүгө апарат.
Тилине алы жетпеген
Оозунан жаңылат.

Жакшынын сөзү –
Жашоонун булагы,
Жамандын сөзү –
Зулумдуктун куралы.

Жек көрүү чыр чыгарат,
Сүйүү катаны жаап жашырат.

Акылмандык чыгаар жер –
Акылдуунун оозу.
Чыбыктын тиер жери –
Акылсыздын жону.

Акылдуу – сабыр менен
билим кеңейтет,
Акылсыз – тили менен
өлөөр күнүн берилетет.

Байдын байлыгы –
Анын сепилдүү шаары.
Кедейдин кедейлиги –
Башка түшкөн кырсыгы.

Адилдин маңдай тери –
Бакыбаттыкка апарат.
Адепсиздин ийгилиги
Күнөөгө апарат.

Насаатты угуп жашаган –
Туура жолдо бараткан.
Катасын айтсаң укпаган –
Туура жолдон адашкан.

Тымызын жек көргөндүн
сөзү жалган.

Ушак тараткан акылсыз.
Сөздү көбөйтө берсең
Күнөөгө сөзсүз батасың.
Тилиңди тыя билсең
Акылдуулук кыласың.

Адилеттин сөзү
Уюган таза алтындай.
Бузукунун ою
Пайдасы жок кыпындай.

Адил адамдын сөзү
Көп адамга багыт берет.
Ал эми акылсыз болсо
Наадандыгынан өлөт.

Теңирдин батасы байытат,
Артынан кайгы апкелбейт.

Акылсыз акмактык кылып,
Ошондон ырахат алат.

Ал эми акылдуу болсо
Билимден убай табат.

Эмнеден, адепсиз, корксо
Ошол башына келет.
Эмнени, адил, самаса
Ошого Кудай жеткизет.

Куюн өтүп кеткендей
Ыймансыздан из калбайт.
Адилдин турган негизи

Түбөлүккө бузулбайт.

Эринчээкти жумшасаң:
Көзгө кирген түтүндөй,
Тишке тийген уксустай
Кашайттырат, жаныңды.

Теңирди сыйлап жашасаң,
Көрөөр күнүң узарат.
Ыймансыз өмүр сүргөндүн
Ичээр суусу азаят.

Адилеттин үмүтү
Кубанычка жетелейт.
Адепсиздин үмүтү
Кыйроого барып кептелет.

Адил адамдар үчүн
Теңир – таянар тоо.
Жамандык кылгандар үчүн
Теңир – коркуткан көчкү.

Такыбаанын тамыры
Эч качан жулунуп калбайт.
Ал эми бузуку болсо
Жер бетинен жок болот.

Такыбаанын оозунан
Ар дайым нуска кеп чыгат.
Ал эми келжирдин болсо
Зыяндуу тили кесилет.

Такыбаанын оозунан
Жанга жаккан сөз чыгат.
Адепсиздин оозунан
Бейсалакы кеп чыгат.

(11 – бөлүм)

¹Ташы калпыс тараза
Теңирди жийиркентет.
Туура тарткан тараза
Көңүлүнө төп келет.

Менменсине баштасаң,
Жакында уят болосуң.
Моюн сунсаң Кудайга,
Таза акылга толосуң.

Адилетти чынчылдыгы жетектейт,
Кара ниетти арам ою кыйратат.

Барганда Кудай сотуна
Байлык жардам кыла албайт.
А бирок адилет жашоо
Балээден башыңды сактайт.

Адилдин такыбаалыгы
Басаар жолун түз кылат.
Ал эми бузуку болсо
Бузуктугунан кулайт.

Адилеттин актыгы
Аны куткарып калат.
Заңсыздын ээнбаштыгы
Аны тузакка салат.

Абийирсиздин үмүтү
Өлөөрү менен жок болот.
Мыйзамсыздын тилеги
Ойрону чыгып, таш кабат.

Кырсыктан адил кутулат,
Ордуна адепсиз кулайт.

Кошоматчы адамдын
Тили жарадар кылат.
Адилет көсөмдүк кылып,

Андайдан качып кутулат.

Адилдер доорон сүргөндө
Шаардын эли шаттанат.
Ыймансыз каза болгондо
Калаада болот салтанат.

Адилдин батасы менен.
Шаар өсүп, өркүндөйт.
Бузукунун сөзүнөн,
Урандыга айланат.

Акылсыз адам заматта
Оозуна алы жетпестен,
Жек көргөнүн билдирет.
Акылдуу адам сабырлуу.

Сөз ташыган сыр ачат,
Андайга ишенип болбойт.
Бирок ишеничтүү адам
Чирик сөздөрдү сеппейт.

Кам көрбөсө жакшыраак,
Эл мүңкүрөп кыйналат.
Кам көргөндөр көп болсо
Өркөнү өсүп, кулпурат.

Кепилдикке өткөн
зыян тартат.
Кепилдиктен качкан
балээден качат.

Адептүү аял даңкталат.
Мээнеткеч аял байыйт.

Боорукер болсоң
жакшылык көрөрсүң,
Таш боор болсоң
запкы тартарсың.
(Таш боор болсоң денен бузулар.)

Бузуку кылган мээнеттин
Акыбети түк кайтпайт.

Ал эми чындыкты сепкен
Сөзсүз түшүмүн алат.

Адилеттикке умтулсаң
Ал өмүргө апарат.
Жамандыкка умтулсаң
Ал өлүмгө апарат.

Жараткан Эгем жек көрөт
Митайым жүрөктүүлөрдү.
Жараткан Эгем жактырат
Түз жолдордо жүргөндү.

Адепсиз жазаланат деп
Мелдешкен адам жаңылбайт.
Адилдин тукумун болсо
Жазадан Кудай куткарат.

Акылсыз аялдын көркү
Чочкого таккан сөйкөдөй.

Адилеттин тилеги
Жакшылыктан гана турат.
Бузукунун санаасы
Кудайдын каарын кайнатат.

Бирөө бар абдан берешен
Берген сайын байыган.
Бирөө бар абдан сарамжал,
Негедир бирок жарыбайт.

Жоомарт адам тоюнат,
Башкаларды кандырган
Өзү дагы каныгат.

Бар оокатты жашырса
Элдин каргышы тиет.
Ал эми аны сатканга
Элдин батасы тиет.

Жакшылыкка умтулган
Жакшылыкка жолугат.
Жамандыкты издеген
Жамандыкка кабылат.

Байлыгына таянган
Жыгылат да Үзүлөт.
Адилетүү жашаган
Жаш арчадай көгөрөт.

Өз үйүн бүлүнткөн адам
Кур жалак көчөдө калат.
Акылсыз, наадан болсо
Акылдууга кул болот.

Өрнөк болот башкага.
Адилдердин кылганы.
Жандарды бооруна тартыш
Акылмандын кылганы.

Такыбаа, бул дүйнөдө,
Жаңылса, жазасын алса,
Күнөөкөр, кылган иши үчүн,
Жазасыз калбасы шексиз.

(12–бөлүм)

¹Бир нерсе билип алайын деген
Насаатты кубанып кабыл алат.
Ал эми акылсыз адам
Катасын айтсаң жактырбайт.

Жакшыны Кудай алкыштайт.
Жаманды жоопко тартат.

Адилетсиздик менен
Адам түптөнө албайт.
Адилеттин тамыры бекем.

Аялы адептүү болсо
Күйөөсүнүн сыймыгы.
Аялы шерменде болсо
Сөөгүндөгү чириги.

Адилдин ниети – адилеттүүлүк,
Бузукулардыкы – зулумдук.

Бузукулардын сөзү
Кан төгүүгө буктурма.
Адилеттердин сөзү
Адамдарга башпаана.

Кырсыкка кабылаар замат
Бузукулар бүлүнөт.
Ал эми адилеттердин
Үйлөрү былк этип койбойт.

Адам акылына жараша
макталат да
Ниети бузулса
жек көрүндү болот.

Нанга жарыбай туруп,
чыгаансынгандан көрө,
Өз нанын таап жеген
карапайым өйдө.

Кара ниеттер
таш боор болушат,
Такыбаалар болсо
малына да кайрымдуу.

Жер иштеткен тоюнат.
Бекерпоздорду ээрчип,
Иштебеген акылсыз,
Отуруп калат, кесерип.

Бузукунун санаасы –
Адилеттин алдына
жамандык торун жаюу.
Бирок адилеттүүнүн
тамыры бек болот.

Күнөөлүү сөзү менен
Дөөпөрөс капканга түшөт.
Ал эми такыбаа адам
Балээден качып кутулат.

Айтканыңа жараша
Жакшылыкка тоёсуң.
Кылганыңа жараша
Шыбагаңды аласың.

Наадандын ою боюнча
Баскан жолдору түптүз.
Ал эми акылдуу адам
Айткан кеңешти угат.

Ала көөдөн ачуусун
Заматта тышка чыгарат.
Ал эми акылдуу адам
Ызасын басып, жашырат.

Чынчылга ишенсе болот.
Жалганчынын күбөлүгү
алдамчылык.

Келжиректин сөзү
шамшар менен сайгандай.
Акылмандыкы жанга даба.

Чынчыл ооз түбөлүк жашайт,
Калпычы тил узабайт.

Кара ниеттин
жүрөгүндө арамдык,
Тынчтыкты сүйгөндүн

жүрөгүндө кубаныч.

Ак ниетти Кудай сактайт,
Бузукуну кара басат.

Чынчылды Эгем жактырат,
Калпычыны жек көрөт.

Сабырдуу, акылман адам
Билгенин ичинде сактайт.
Ала өпкө, жеңил адам
Наадандыгын айкындайт.

Тырышчаак кол башкарат,
Эринчээк кол кул болот.

Адамды санаа чөктүрөт,
А жакшы сөз көтөрөт.

Ак ниеттин жашоосу –
Башкалар үчүн үлгү.
Ал эми кара ниеттики –
Адашууга түрткү.

Жалкоо аткан кийигин
Кууруп жештен эринет.
Эмгекти сүйгөнгө болсо
Ар түркүн байлык берилет.

(13–бөлүм)

¹Атасынын насаатын
Уккан бала акылдуу.
Катасын айтса укпаса
Андай бала акылсыз.

Жакшы сөз сүйлөсөң,
Жакшылык даамын татасың.
Кайсар болсоң,
Жамандык даамын татасың.

Ойлоп туруп сүйлөгөн
Жанына доо кетирбейт.
Озуна алы жетпеген
Башына балээ келтирет.
Жалкоо адамдын жаны:
«Алма быш, оозума түш!» – дейт,
Бирок ал эч качан түшпөйт.
Мээнеткеч болсо тоёт.

Адилет калпты жек көрөт.
Адепсиз шерменде болуп,

абийири төгүлөт.

Адилетти акыйкаттык колдойт.
Күнөөкөрдү адепсиздик курутат.

«Баймын» деген бирөө бар
Колунда котур тыйын жок.
Карапайым бирөө бар
Аркасы малга басылуу.

Адам үчүн анын байлыгы
Кун болуп калышы мүмкүн.
Ал эми кембагал болсо
Бул коркунучтан алыс.

Адилдин шамы жаркырайт,
Адепсиздики бүлбүлдөйт.

Бой көтөрсөң чыр чыгат,
Акылың болсо кеңеш ук.

Оокат оной келсе тез түгөнөт
Аз-аздан жыйсаң көбөйөт.

Үмүт ишке ашпаса
Жүрөгүндү оорутат.
Тилегиң ордуна чыкса
Кубанычка маарытат.

Айткан сөздү укпаган
Жанына зыян келтирет.
Осуятты сыйлаган
Тийиштүү сыйлыгын алат.

Акылманды тыңшагын!
Сабагы өмүр булагы.
Ал сени куткарып калат,
Ажалдын жайган торунан.

Түшүнүктүү адамды
Адамдар сыйлап турушат.
Ишеничтен кеткендин
Кыйын болот жашоосу.

Акыл-эстүү ар адам
Акыл менен иш кылат,
Ал эми акылсыз болсо
Наадандыгын көрсөтөт.

Адепсиз элчи
Кырсыкка кабылат.
Ишенимдүү элчи
Ынтымак курат.

Насыятты укпаган
Чабылып, уятка калат.
Айткан сөздү сактаган
Кадыр-баркка ээ болот.

Кабыл болсо тилегин
Жаныңа жагымдуу болот.
Жамандыктан качууну
Наадан гана жактырбайт.

Акылманга жанашсаң
Ага да акылы жугат.
Бузуктар менен достошсо
Өзү да бузулуп кетет.

Күнөөкөрдүн артынан
Жамандык сая кубалайт.
Ал эми такыбааларга
Жакшылык шыбага болот.

Жакшынын артынан
Неберелерине мурас калат.
Күнөөкөрдүн жыйганы
Такыбаа үчүн сакталат.

Кедейдин деле жеринде
Мол эгин жайкала өсөт.
Бирок кароо жок болсо
Ысырапка учурайт.

Баласын жек көргөн
Шапалагын аяйт.
Чындап сүйгөн
Жашынан тарбиялайт.

Адилет адам ач калбайт,
Биймансыздар жарыбайт.

(14–бөлүм)

¹Эстүү аял өз үйүн
Өркүндөтүп, гүлдөтөт.
Ал эми акылсыз аял,
Өз колу менен бүлүнтөт.

Түз жүргөн Эгесин сыйлайт,
Кыйшык жүргөн тоотпойт.

Акылсыздын сөздөрү
Башына тийүүчү таяк.
Ал эми акылмандыкы
Аны кырсыктан сактайт.

Өгүз жок жерде аштоо бош,
(Жем берүү деген көйгөй жок.)
А бирок өгүздүн күчү
Көп киреше апкелет.

Ишенимдүү адамдын
Күбөлүгү акыйкат.
Ал эми калпычыныкын
Кантип чын дешке болот?

Акааратчыл билимди
Издесе да таба албайт.
Ал эми эстүүгө болсо
Билим алуу оор эмес.

Оозунан жүйөөлүү сөздү
байкабасаң, качкын!

Эстүүнүн акылдуулугу –
Өз жолун түшүнгөндүгү.
Акмактын акылсыздыгы –
Түз жолдон адашкандыгы.

Акылсыздар кун сурайт,
Чынчылдарда ынтымак.

Адамдын кайгы, арманы
Бир гана өзүнө маалым.
Күбанган күндө деле
Бөлүшө бербейт баары.

Бузукунун үйү кулайт,
Адилеттики кулпунат.

Адам баласы үчүн
Түз көрүнгөн жолдор бар.
Бирок алардын түбү
Өлүмгө барчу жол болот.

Атүгүл кээде күлгөндө
Жүрөк чиркин оорутат.
Шаттык деле кээ бирде
Кайгы менен аяктайт.

Бузуку да, адил да
Иштерине жараша
Тиешесин алышат.

Сабырдуу адам
жолуна сереп салат.
Ала көөдөн адам
ар кайсыга ишене берет.

Эстүү Эгедерден коркуп,
Жамандыктан оолактайт.
Акылсыз болсо туталак,
Өз дегенинен кайтпайт.

Ачуусу чукул,
Акылсыздыкка батат.
Ал эми жексур,
Атайлап, жамандык кылат.

Дөөпөрөстөр энчиге
Наадандыкты алышат.
Акылмандар билимден
Жыгалуу бөрк кийишет.

Жакшылардын алдына
Кара ниет келип жыгылат.

Адилеттин алдына
Бузуку келип жүгүнөт.

Байлыгы көп адамга
Дос болгондор толтура
А кембагал байкушка
Тууганы да опуза.

Жакыныңды жек көрсөң
Күнөөгө батасың.
Кембагалга кайрым кылсаң
Батасын аласың.

Оюңда арамдык болсо
Бузулганың эмеспи?
Мээрим менен ишеним
Ак ниеттерде эмеспи?

Бардык иштен майнап бар.
Ал эми келжиректиктен
Зыяндан башка таппайсың.

Көсөмдөрдүн таажысы –
Алардын тапкан байлыгы.
Көөсөрлөрдүн кемдиги –
Алардын акылсыздыгы.

Ишенимдүү күбө көп
жандарды куткарат.
Жалган күбө калп айтып,
көп жандарды кууратат.

Кудайдан коркуп жашасаң
Үмүтүн, анда, абдан чоң.
Балдарыңа ал – башпаана.
Жараткан Эгенди сыйласаң,
Ал сага жашоо булагы.
Сени сактайт, ал Булак,
Ажалдын жайган торунан.

Эли көп жандын аброю да бийик,
Эли аз жандын күчү да аз.

Сабырдууда акыл көп,
Токтото билет, ал, өзүн.
Ал эми кыялы чуку,
Жеңилдигин көрсөтөт.

Момун болсо саламатта болосуң.
Ичиң тар болсо чирийсиң.

Кедейди кордогонун
Жаратканын сөккөнүн.
Мусаапырга бергениң
Кудайды урматтаганың.

Кылып жүрүп жамандык,
Ыймансыз четке кагылат.
Күнү бүтүп, өлсө да
Адилдин үмүтү өчпөйт.
Акыл акылдуунун
ичинен жай табат,
Акмактарды тааныбайт.

Элди адилеттүүлүк көтөрөт.
Ал эми ээнбаштык болсо
Көп элдин абийирин төгөт.

Падышанын мээрими
Акылы бар кулуна.
Ал эми каары болсо
Аны уят кылганга.

(15–бөлүм)

¹Сылык жооп – ачууну басат,
Оройлук – кыжырды келтирет.

Көсөмдөрдүн оозунан
Пайдалуу нускалар чыгат.
Дөөпөрөстүн оозунан
Акылсыздык кусулат.

Теңирдин көзү бүт жерде:
Жаман, жакшы көрүнөө.

Сылык тил – өмүр дарагы,
Кайсар тил – жандын азабы.

Акылсыз көзүнө илбейт
Атасынын насаатын.
Эстүү уул кулагын төшөйт
Ачып берсең катасын.

Адилеттүүнүн үйүндө
Дүр-дүйнөнүн баары бар.
Адилетсиздин тапканы
Башын кырсыкка салар.

Көсөмдөр билим таратар,
Көөдөктөр нени таратар?

Бузуку чалган курмандык
Теңир үчүн макүрөө.
Такыбаанын дубасы
Теңир үчүн жагымдуу.

Адепсиздин жашоосу
Эгебизди жийиркентет.
Адилеттин жашоосу
Көңүлүнө төп келет.

Түз жолунан оогонго
Катуу жаза туш болот.
Айыбын айтсаң жек көрсө
Акыры бир күнү кыйрайт.

Жаханнанын ичи да
Кудай үчүн белгилүү.
Пенденин ички ойлору

Андан бетер белгилүү.

Тезке салуучуларды
Жамандын көңүлү сүйбөйт,
Акылманга кайрылбайт.

Жайдар болсо жүрөгүң
Жүзүңдү ажарлуу кылат.
Бук болуп турса жүрөгүң
Маанайыңды пас кылат.

Эстүү – билим издейт,
Эси жок – акмактык
кылууну эңсейт.

Байкушсунган адамдын
Ар бир күнү кайгылуу.
Жайдары мүнөз адамдын
Ар бир күнү шаңдуу.

Тынчыңды алган чоң кенчтен
Жаратканды урматтап,
Кембагал өткөнүң артык.

Жек көрүүнүн алдында,
Боордолгон бука жегенден,
Мээрим менен сунулган
Бир чыны атала өйдө.

Кыялы чукул – чыр чыгарат,
Сабырдуу – чатакты басат.

Жалкоону баскан жолунда
Тикенек чырмаоктор тосот.
Адилеттердики тегиз.

Эстүү бала атасын кубантат,
Наадан өз энесин жек көрөт.

Акылы кем акмактыкка кубанат.
Акылдуу түз жолдон чыкпайт.

Кеңешсиз иштер кыйрайт.
Кеңешчилер көп болсо,
Ой тилектер ишке ашат.

Кубанычың жообуңа
жараша болот.
Кыябы келгенде айтылган
сөз кандай сонун.

Көсөм өр тарта басат.
Анткени ылдый жактагы
Тозокко баргысы келбейт.

Көпкөн ала көөдөндүн
Үйүн, Теңир, кыйратат,
Ал эми жетим-жесирдин
Чек-арасын бекемдейт.

Кара ниеттин ойлору
Теңирди жийиркентет.
Такыбаанын сөздөрү
Көңүлүнө жагат.

Паракор өз үйүн
бүлгүнгө учуратат,
Параны жек көргөн
тынчтыкка жашайт.

Адилет – ойлоп сүйлөйт,
Адепсиз – оттоп сүйлөйт.

Жараткан Адепсиздерден алыс да,
Адилдердин сыйынууларын угат.

Жарык чачкан көз караш
Жүрөк жылытат.
Сүйүнүч апкелген кабар
Сөөктү агартат.

«Жакшы бол» деген насаатка
Кулак салган адамдар
Аалымдарга кошулат.

Насаатты жек көргөн
Өз жанын жек көрөт.
Катасын мойнуна алган
Акылына акыл кошот.

Акылмандыктын алды –
Кудайдан коркуу.
Урмат-сыйдын алды –
Кудайга моюн сунуу.

(16–бөлүм)

¹Ойлоп коюу адамдан,
Жооп кылуу Кудайдан.
(Ишке ашуусу Кудайдан.)

Бардык кылган иштерин
Пенде туура деп ойлойт,
А бирок тараза – Кудай.

Түйшүгүң Теңирге тапшыр,
Ошондо оюң ишке ашат.

Жараткан Эгебиз баарын
даярда койгон:
Атүгүл адепсиз үчүн
кырсык күндү да.

Кыйынсынган адамдар
Жараткан Эгебизге жакпайт.
Андайлар жазаланат деп
кепилге өтсөң жазбайсың.

Мээрим менен ишеним
күнөөдөн тазалайт.
Кудайдан коркуу
жамандыктан сактайт.

Пенденин жашоосу Кудайга жакса
Ал касын да доско айлантат.

Адилетсиз жол менен
Мол киреше тапкандан
Аз болсо да адалы артык.

Пенденин ойлогону көп.
Бирок ар бир кадамын
Кудай башкарып турат.

Падышанын оозунан
Кудайдын өкүмү чыгат:
жаңылбаш керек, сотто, ал.

Тараза менен кадактын
Так болушу Теңирден.
Баштыктагы таштар да
Ошонун кол алдында.

Мыйзамсыздык кылганды
Падышалар жактырбайт.
Анткени ак тактыны
Адилеттик бекемдейт.

Падышага чынчыл жагат,
Ал ак сүйлөгөндү сүйөт.

Падышанын ачуусу
Ажалдын кабарчысы.
Бирок акылдуу адам
Жүрөгүн жибите алат.

Хандын жарык маанайы –
Жакшы жөрөлгө.
Ырайымы – күттүргөн жамгыр.

Акылмандыкты изде,
Ал алтындан да нарктуу.
Түшүнүккө ээ болгун,
Ал күмүштөн да баалуу.

Адилеттердин жолу –
Жамандыктан алыс болуу.

Өз жолун таза сактаган
Өз жанын аман сактайт.

Пенде жыгылаарда көөп кетет,
Сынаарда менменсип кетет.

Менменсигендер менен
Олжолош болуудан көрө
Момундардын арасында

Сыпайы жашоо өйдө.

Акыл менен иш кылган
ийгиликке жетишет.
Теңирден үмүт кылган
ак батага ээ болот.

Ою тунук адам
акылдуу атыгат.
Сыпайы айтылган сөз
көкүрөктө калат.

Акылы бар адамга
Акыл – өмүр булагы.
Нааданды жазалаган
Өзүнүн кемпайлыгы

Акылмандын оюу тилине чыгат да
Оозун билимге суугарат.

Жагымдуу сөз бал сыяктуу:
Жанга жагат да сөөккө дабаа.

Адамга түз көрүнгөн жолдор көп.
А бирок алардын түбү
Өлүмгө барып такалат.

Мээнеттенсе өзү үчүн,
Курсагы зордоп атпайбы.

Кытмырдын ниети жаман,
Тили куйкалоочу от.

Кара ниет чыр чыгарат,
Ушакчы араны бөлөт.

Ниети кара бузуку
Жакынын бузуп, айнытып,
Жакшы эмес жолго багыттайт.
Көзүн ымдап, мылжындап,

Бир айланы ойлоп таап,
Кесе тиштеп эринин
Арам оюн аткарат.

Даңк таажысы – буурул чач,
Ак жолдо жүрүп агарган.

Эр көкүрөк жоокерден,
Чыдамдуусу жакшыраак.
Шаар каратып алчусунан,
Сабырдуусу жакшыраак.

Келүү үчүн чечимге,
Адамдар ашык өкчөшөт,
А түшкөнү Теңирден.

(17–бөлүм)

¹Эт-ашка толгон, абдан бай,
Бирок, жаңжалдуу үйдөн
Тынчтыкта олтуруп жеген
Бир туурам каткан нан өйдө.

Бузулган уулдун үстүнөн
Эстүү кул бийлик жүргүзүп,
Агайын менен бир катар
Ортоктош болот мураска.

Алтындын сыноочусу – меш,
Жүрөктөрдүкү – Теңир.

Карасанатай кесирди угат.
Жалганчы келжиректи угат.

Жакырды шылдыңдаганың
Жаратканын сөккөнүн.
Кырсыкка батканга күлгөнүн
Жазага баратканың .

Карылардын таажысы –
неберелери,
Балдарынын таажысы –
ата-энелери.

Маанилүү кеп
акылсызга жарашпайт.
Хан калп сүйлөсө
андан бетер жарашпайт.

Пара – тумар, бергенге,
Кайда басса ийгилик.

Катасын жашырып койсоң
Досунду жакындатасың.
Улам чукулай берсең
Достон кол жууп каласың.

Түшүнүктүүгө бир сөгүш
наадан жеген жүз камчыдан
алда канча таасирдүү.

Чыр адам жамандыкка жакын,
Андыктан ага таш боор
периште жөнөтүлөт.

Балдарынан айрылган
Аюга туш болуу – жаман.
Акмактыгына баткан
Нааданга туш болуу –
Андан беш бетер жаман.

Жакшылык кылган кишиге
Жамандык менен жооп кылсаң
Үйүңдөн жамандык кетпейт.

Чырдын башы тукту
Жырган шар суудай.
Ошондуктан чырды ырбай
Электе калтыр.

Бузукуну актаган бар,
Адилетти каралаган бар –
Экөөн тең Эгем жек көрөт.

Акылсызга акча берсең
Андан майнап чыгабы?
Алган соң аны, акылсыз,
Акыл менен урунабы?

Тууган кыйын кезде
тирек болуу үчүн туулган.
Дос болсо ар убак жаныңда.

Акылы кем бирөө үчүн
кепилдикке өтөт.

Чырды сүйгөн күнөөнү сүйөт.
Өзүн көрсөткүсү келген
жыгылуусуна шашып,
акыры бир күнү кулайт.

Арамза ойлуу адам
Эч качан жакшылык көрбөйт.
Кытмыр тилдүү адамдын
Балээден башы арылбайт.

Акмакка ата болгондун
Башынан кайгысы кетпес.
Уулу акылсыз атанын
Эч качан ичи жылыбас.

Шыпаа болчу дарыдай
Жайдары жүрөк жагымдуу.
Маанайың дайым пас болсо
Сөөктөрүң какшыйт.

Колтугун ачып, пара алып,
Ак сотту бузат, бузуку.

Эстүү-баштуу адамдын
Тутканы акылмандык.
Ал эми акылсыздын оюу
Болсо асмандын башы.

Уулу акылсыз болсо
Атасы бармагын тиштейт,
Энеси кайгыга батат.

Ак кишини каралап,
билерманды чындык үчүн
жаакка чабуу – жакшы эмес.

Эстүү адам тилин башкара билет.
Акылдуу адам сабырдуу.

Оозун жаап отурса
Акмак деле көсөмдөй,
наадан деле акылдуудай
көрүнүшү ыктымал.

(18–бөлүм)

¹Кежир өз дегенин
бербейт да жакшы нерсенин
баарына каршы чыгат.
Наадан билимди сүйбөйт,
бирок акылдуусуна берет.

Бузуку келээри менен
Жек көрүү кошо келет.
Уят болуу менен
Кордук кошо келет.

Адамдардын сөздөрү
Терең кудук сыяктуу.
Ал эми акыл башаты
Кайнар булак сыяктуу.

Сотто адилетти ак жерден
Күйгүзүү үчүн адепсизге
Жагынып, кошомат
Кылуу – жакшы эмес.

Акмак тилинин азабынан
Жаңжалга кабылып,
Сөзүнөн улам таяк жейт.

Акылсыздын тили –
Өзүнүн кырсыгы,
Сөзү – жанына жайган тору.

Ушакчынын сөздөрү
Таттуу тамактай
Адамдын ичине жылып кирет.

Ишинде илээнди –
ысырапчынын тууганы.

Теңирдин ысмы бекем чеп,
Адилет качып кирет да
жанын куткарып калат.

Бай адамга байлыгы –
анын капкалуу шаары,
калкалоочу сепили.

Жыгылаардын алды – көбүү.
Урмат-сыйдын алды – жоошуу.

Укпай жооп берген — акылсыз,
Уят болот бир күнү.

Адамдын руху
Анын алсыздыгын көтөрөт.
А руху жаралуу болсо
Ким ага жардам кыла алат?

Эстүү – билим топтойт.
Акылман – билим издейт.

Белек-бечкек дегениң
Адамдын жолун кең кылып,
Чоңдорго чейин жеткизет.

Атаандашы келип,
Суроолорун бергиче,
Биринчи келгендин кеби
Жүйөөлүүдөй туюлат.

Алдуулар эгер талашса,
Чечүүнүн эң мыкты жолу —
Чүчү кулак кармашуу.

Ачууланган бурадар
кире алгыс чептүү калаа.

Ачылгыс кулпудай болуп,
жаңжал араны бөлөт.

Айткан сөзүңдүн
даамын татасың:
Жакшы сөз айтсаң
жакшылык көрөсүң,
Жаман сөз айтсаң
жамандык көрөсүң.

Өлүм менен өмүр
Тилдин колунда,
Сөзмөрлөр сөзүнүн
Мөмөсүнөн жешет.

Жакшы жар тапкан
жакшылык тапканы,
Теңирден ырайым алганы.

Жарды сүйлөйт жалбарып,
Бай жооп берет корсулдап.

Достуу болом десең,
Досчо мамиле кыл.
Туугандан жакын дос бар.

(19–бөлүм)

¹Элдин башын айлантып,
Наадан болгондон көрө
Такыбаа өмүр сүргөн,
Кембагал болуу жакшыраак.

Билимсиздик жакшы эмес,
Чалынасың, шашпагын!

Адамдын жашоосун
акылсыздыгы бузат.
Бирок ал ичинен
Теңирге кыжырланат.

Байлык досту көбөйтөт,
Кедейди болсо
Жакыны да карабайт.

Жалган күбө жаза алат,
Калпычы качып кутулбайт.

Атактууга жакындап,
Кошомат кылган көп болот.
Белек-бечкек бергенге
Баары эле жакын болсом дейт.

Туугандардын баары тең
Кембагалды жек көрөт.
Ал эми достору болсо
Ого бетер качышат.
Кембагал байкуш жалдырап,
Ээрчиге сөзгө келишпейт.

Акылга умтулган –
өз жанын сүйөт.
Билимди кадырлаган –
жакшылыкка жолугат.

Жалганчы жазаланат,
Калпычы куурайт.

Акмакка сөөлөт жарашпайт.
Төрөлөрдүн үстүнөн
Кулдун бийлик кылышы
Андан бетер жарашпайт.

Сабырдуулук
ачууга жай кылдырат.
Мунапыстуулук адамдын
кадырына кадыр кошот.

Хандын каары арстандын
айкырганындай
жүрөктү титиретет да
ырайымы сергитет.

Баланын акылсыздыгы –
Атасынын азабы.
Аялдын ажаандыгы –
Жер ойгон тамчы.

Үй-мүлк ата-энеден,
Акылдуу жар Теңирден.

Жалкоолук уйкучул кылат,
Кайдыгердик ач калтырат.

Осуятты сактаган жанын сактайт,
Өз жолуна кайдыгер куруйт.

Кедейге кайрым кылганың
Кудайга карыз бергениң.
Жараткан сенин мунунду
Кайтарымсыз калтырбайт.

Үмүт барда уулунду,
Жазалап, тарбиялап кал,
Чыңырса чочулабагын!

Орой жазасын алсын!
Аяп койсоң, эгерде,
Кайра убара болосуң.

Акылман болгуң келсе,
Айткан кеңешти ук,
Айбыңды айтса кабыл ал.

Пенде көп нерсени ойлойт,
А бирок Кудай буйруган нерсе
Гана ишке ашат.

Адамдын эңсегени – мээрбандык.

Калпычыдан кембагал артык.

Жараткан Кудайдан коркуу
Чын жашоого апкелет.
Андан корккон кем болбойт,
Жамандыкка кезикпейт.

Жалкоо колун табакка салып,
оозуна жеткиргенден эринет.

Шылдыңкөйдү жазалап койсон,
Наадандар эсине келет.
Акылдууга айбын айтсаң,
Насаатыңды түшүнөт.

Атасын бүлдүрүп,
энесин кууп чыккан уул –
бети жок, намызсыз уул.

«Насаатты укпа» дегенди,
Укканды, балам, токтоткун!

Митайымдар ак сотту мазакташат.
Мыйзамсыздар
Жалганды сүйүшөт.

Шылдыңкөйлөргө жаза,
Акмактарга таяк белен.

(20–бөлүм)

¹Шарап менен арак,
Адамды чоң сүйлөтүп,
Бейбаштыкка апарат.
Шарап менен аракка
Акылсыздар алданат.

Падышанын ачуусу –
Арстандын ырылдаганы.
Анын кыжырына тийген –
Өзүнө зыян кылганы.

Адамдардын ойлору
Тереңден аккан суу сымал.
Акылман адам сузуп алып турат.

Көп адамдар инсанды
«Кайрымдуу» деп макташат.
А бирок ишенимдүүнү
Көрсөтүп берүү абдан оор.

Адилет адам ак жашайт,
Артында калгандарына
Эгемдин батасы тиет.

Падыша соттоо үчүн
Такка олтурганда
Жамандыктын баарын
Көзү менен кубалайт.

«Дилимди таза сактадым,
Мен тазамын, күнөөм жок»,

Ким айта алат ушинтип?

Так эмес тарткан тараза,
Туура эмес ченеген кадак –
Экөөн тең Эгем жек көрөт.

Атүгүл наристенин да
Дээри кандай экенин
Карап туруп ишинен
Билип алууга болот.

Угаар кулак, көрөр көз –
Экөөн тең Эгем жараткан.

Жакырланбайын десең
Уйкуну, балам, сүйбөгүн.
Курсагым ток болсун десең,
Дайыма сергек жүргүнүн.

Кардар: «жаман, жаман» – деп,
сатып алгандан кийин
башкаларга мактанат.

Алтын-күмүш дегениң
Бул дүйнөдө толтура.
Алардан да чоң байлык
Акылмандын сөзү да.

Башка үчүн кепил болдубу?
Көйнөгүн анда чечип кал.
Кепилге өткөнү үчүн
Өзүнөн күрөө алып кал.

Алдап тапкан нан ширин,
А бирок жегенден кийин
Тишиңе майда таш толот.

Кеңешип кылган иштер
бекем болот.
Согушка кеңешип туруп кир.

Ушакчыга сыр айтпа,
Маңыз менен баарлашпа.

Ата-энесин сөккөндүн
Караңгы түндө шамы өчөт.
Башында шашкалактап,
Тартып алган энчинин
Арты кайырлуу болбойт,
Акыбети кайтпайт.

«Кек алчумун» дебегин!
Теңирдин колуна тапшыр,
Ошондо коргот ал сени.

Так эмес тараза ташы –
Теңирдин жек көргөнү.
(Алдамчылык жакшы эмес).

Пенденин ар бир кадамын
Багыттап туруучу – Кудай.
Андыктан адам баласы
Өз жолун кайдан биле алат?

Шашып убада берип,
артынан башты катыруу
адам үчүн тор болот.

Акылман падыша
ээнбаштарды аныктап,
анан жазага тартат.

Адамдын руху –
Эгедердин чырагы,
Ал купуя сырларды
ошол аркылуу билет.

Мээрим менен адилеттүүлүк –
Падышанын жөлөгү.
Ырайым менен кайрым –
Тактысынын тиреги.

Жаштардын сыймыгы –
каруулуулугу.
Карыялардын сулуулугу –
ак баскан башы.

Тенге баткан камчылар,
Жан-дүйнөңдү аралайт.
Таяктан калган жарааттар,
Жамандыктан тазалайт.

(21–бөлүм)

¹Өкүмдардын жүрөгү
Жараткандын колунда.
Ал аны сууну жыккандай
Каалаган жагына бурат.

Пенде бардык жолдорун
Туура деп ойлойт ичинен.
Бирок Жараткан Кудай
Купуя сырларын билет.

Курмандык чалгандан көрө
Адилеттик, калыстык
Теңирге көбүрөөк жагат.

Бузукуларга мүнөздүү болгон:
Кокураю менен эсирүү – күнөө.

Мээнеткечтин ойлору
Берекеге апарат.
Шашкалактын ойлору
Жоготууга апарат.

Алдап жүрүп жыйган мүлк
Бат тараган буу сымал,
Заматта жоголот дагы
Ажал торуна салат.

Адилеттикти
Чангандыктарынан
Бузукулардын
Зордук зомбулуктары
Өздөрүнүн башына тиет.

Бузукунун жолу бузук,
Ак көңүлдүн аракети түз.

Заңгыраган сарайда
Ажаан аял менен жашагандан көрө
Үйдүн төбөсүндөгү
бурчта жашаган жакшы.

Бузукунун ниети арам,
Досу да мээрим таба албайт.

Мазакчыл жазаланганда
Акмактар эсине келет.
Акылман насаат укканда
Билгени дагы көбөйөт.

Адилет бузукулардын үйлөрүнүн
кыйраганына күбө болот.

Кембагалдын муң-зарын
Укпастан кулагын жапкан
Өзү зарлайт бир күнү,
Ошондо угаар табылбайт.

Бирөө сага каарданса
Тымызын белек берип кой⁶.
Ал белек каарын жандырат,
Жаалданганын тынчытат.

Өкүм сүрсө калыстык
Адилет үчүн кубаныч,
Бузуку үчүн коркунуч.

Ак жолдон адашып кеткен
Өлүүлөрдүн жыйынына кошулат.

Оюн-зоокту сүйгөн жакырланат,
Тамаксоо менен аракеч жарыбайт.

⁶ Пара бер дегенге жатпайт.

Адилеттин кунуна бузуку кетет.
Ак ниетин кунуна арамза кетет.

Албуут, ажаан аял менен
Бир үйдө жашоодон көрө
Жалгыз гана соксоюп,
Чөлдө жашаган өйдө.

Түрлүү-түркүн оокат-аш
Акылмандын үйүндө,
Ал аны уруна билет.
Акылсызга туш болсо
Ысырап кылганды билет.

Актык менен мээримдин
Аркасынан ээрчиген
Чыныгы өмүрдү табат,
Адилеттикке кезигет,
Урмат-сыйга ээ болот.

Билимдүү адам алдуулардын
шаарына кирип, ишенген
чебин талкалайт.

Тилин башкара билген,
Башын балээден сактайт.

Ала көөдөн бузуку
(Мазакчыл анын бир аты)
Өпкөсү көөп турганда
Арамзаа иштерин жасайт.

Жалкоону суктук курутат.
Анткени иштен жалтактап,
Даярга тапка нысапсыз.

Жалкоону кесең кан чыкпайт.
Адилет ар дайым жоомарт,
Бергенине өкүнбөйт.

Курмандыгын бузуктун
Теңир абдан жек көрөт.
Анткорлук менен апкелсе
Андан бетер жийиркенет.

Жалганчы күбө мертинет,
Аны уккан да мерт болот.

Бузукунун бети калың,
Анткорлуктан чарчабайт.
Ал эми адилет болсо

Ала жипти аттабайт.

Билимдин нукура чыны да,
Кеңештин эң акылдуусу да
Жараткан Эгеме каршы чыкпайт.

Адамдар согуш күнүнө
Тулпарларын тапташат.
Бирок жеңиш – Теңирден.

(22–бөлүм)

¹Байлыгың ашып тургандан
Жакшы аттуу болгонуң артык.
Алтын менен күмүштөн
Сыйлуу болгонуң артык.

Кембагал менен байдын
Бир окшош жери бар:
Экөөн тең Теңир жараткан.

Акылман кырсыкты көрүп,
Андан жашынып калат.
Акылсыз башын чулгуйт да
Жулунуп барып урунат.

Жараткан Эгеден коркуу менен
Ага моюн сунуунун артынан
Байлык, урмат-сый, чыныгы
Өмүр ээрчий келет.

Кара ниеттин жолунда
Тикенек менен тор жатат.
Жаныңды асырайм десен
Алардан алыс болгунуң.

Жаштайынан баланы
Туура жолго салып кой.
Ошондо карыганда да
Ал жолдон бурулуп кетпейт.

Кедейдин башкаруучусу бай,
Карыз алган бергенге малай.

Жалганды сепкен адам,
Жамандыкты орот.
Кылган жамандыгы,
Тирүүлөй сорот.

Жеп отурган нанынан
Жакырга бергени үчүн
Кайрымдууга бата тиет.

Кыйынсынганды кууп ий.
Ошондо бөлүнүү токтойт,
Чыр-чатак да тыйылат.

Адамдын ички оюнун
тазалыгын сүйгөндүн
сүйлөгөнү жагымдуу.
Падыша дос андайга.

Нукура таза билим
Жараткандын колунда.
Ал келжиректин сөзүн
жокко чыгарат.

Жалкоонун шылтоосу:
«Сыртта арстан жатат!
Чыксам эле-өлгөнүм!»

Сойкулардын оозу –
Түшсө чыккыс туңгуюк.
Теңирдин каарына калган
Кулап түшөт ошого.

Баланын көкүрөгүнө
Акылсыздык жабышса
Тезке салчу таягың
Андан бошото алат.

Байга кошомат кылып,
Белек бергенди сүйгөн,
Байлыгын арбытуу үчүн
Кедейди кордоого барган,
Жакырланат, жарыбайт.

Отуз насаат.

¹⁷Даанышмандын сөздөрүн
Сага айтып берейин
Оо жан балам, кулак сал,
Насааттарын кабыл ал.
Көкүрөгүнө жазып,
Көңүлүнө түйүп ал,
Ошондо балам жыргайсың.
Жаратканга ишенип,
Жашаса экен уулум деп,
Ушуну жазып олтурам.
Айланайын жан балам,
Бир чети кеңеш болсун деп,
Бир чети акыл кошсун деп
Төмөнкү отуз насааты
Сен үчүн атайын жаздым.
Акыйкаттын сөзүнө
Үйрөтөйүн деп жаздым.
Жибергени сураса
Жообу болсун деп жаздым.

— 1 —

²²Кембагалды тонобо!
Мусаапыр да, ал байкуш.
Кысымга албагың согто!
Жараткан түшүп арага,
Аларды тоногондордун
Сазайын берет колуна.

— 2 —

²⁴Ачуулуу менен достошпо,
Орой менен баарлашпа!
Мындай менен бир жүрсөң,
Кылгандарын үйрөнүп,
Бир күнү сен да кашайып,
Каласың торго чырмалып.

— 3 —

²⁶Чөнтөктө акчаң жок туруп,
Кол алышпа, карыз алып!
Төлөөргө чаман жетпесе
Не керек азапка барып?
Астыңа салган көрпөңдү
Кетсинби сууруп алып?

— 4 —

²⁸Ата-бабаң орноткон
Эзелки чекти жылдырба!
(Эчаккы чырды козгобо)

— 5 —

²⁹Өз ишин чебер аткарган
Көргөн белең адамды?
Көрүнгөндүн алдында
Бөйтөңдөп кул болбойт ал,
Ханга кызмат кылат ал.

(23–бөлүм)

— 6 —

¹Дасторконго чоң менен
Маңдайлаш олтуруп калсаң
Ким менен отурганыңды
Эч качан эстен чыгарба!
Дүр-дүйүм тамактарына
Сугалактап, жулунба,
Тамакка алданып калба!

— 7 —

⁴Байлык топточумун деп
Башыңа түйшүктү үйбө,
Мындай оюңду ташта!
Байлык деген учкан куш.
Канат жасап алат да
Учуп кетет асманга,
Бир паста таппай каласың.

— 8 —

⁶Ичи тардын ашынан
Ооз тийбе да даам сызба!
Таттуу тамактарына
Азгырылып, алданба!
Анткени анын ниети
Табиятына шайкеш:
«Алыңыз, жеңиз» десе да
Ичинен сени жактырбайт.
Жеген наның кусасың.
Айткан жакшы сөздөрүң
Бекер талаага кетет.

— 9 —

⁹Акмакты окутамын деп
Убара болбо бекерден.
Айткан акылдарыңды
Кабыл алып, тескери,
Жек көрүп калат, ичинен.

— 10 —

¹⁰Эзелки чекти жылдырба!
Жетимдердин жерине
Эч качан кол салбагын!
Алардын коргоочусу бар,
Күчтүү ошол Коргоочу.
Ал аларга болушуп,
Сага каршы чыкпасын!

— 11 —

¹²Насыятка ынтаа кой,
Таалимге кулагың төшө!

— 12 —

¹³Жазалай турган учурда
Жазасыз калбасын балаң!
Сабап, жазалап койсоң,
Үзүлүп кетпейт чыбыктан.
Чыбык менен жазалап,
Каласың сактап азаптан.

— 13 —

¹⁵Оо уулум, акылдуу болсоң
Кубанычка бөлөнөм.
Оозуңдан жакшы кеп чыкса
Ичим жылып, сүйүнөм.

— 14 —

¹⁷Зулумдарга суктанба.
Ичээр сууң бүткүчө
Эгедериң сыйлап өт.
Ошондо таалайлуу болуп,
Келечегиң кең болот.

— 15 —

¹⁹Оо жан балам, кулак сал,
Акылдуу болгун садагам.
Ниетинди түз кылгын,
Аракеч, тамаксоолордун
Арасында болбогун!
Анткени андай адамдар
Жакырлыкка батышат.
Көп уктаганды сүйгөн
Жыртык кийимчен калат.

— 16 —

²²Атаңдын тилин ал, балам,
Атаңсыз жаралмак белең.
Улгайып калган кезде да
Энеңди сыйла, ардакта.
Акыйкатты сатып ал,
Акыл, насаат, билимди
Акча менен тең көрбө.
Ак жашаган баланын
Атасы салтанат кураат.
Акылдуу болсо баласы
Атасынын кубанчы.
Оо уулум, атаң шаттансын,
Төрөгөн энең сүйүнсүн!

— 17 —

²⁶Айланайын жан балам,
Жүрөгүңдү мага бер.
Менин жашоо жолдорум
Үлгү болсун сен үчүн.
Сойку – чыккыс тунгуюк,
Аягы суюк – тар кудук,
Түшсөң чыга албайсың.
Адеби жок шуркуя
Түн карагы өңдөнүп,
Буктурмада олтурат.
Калайыктын ичине
Күнөөкөрлөрдү толтурат.

— 18 —

²⁹Көз жаш кимдин үйүндө?
Онтоо кимдин үйүндө?
Кайгы кимдин үйүндө?
Башы-көзү себепсиз
Кимдики көгөрүп жүрөт?
Кимдин көзү канталайт?
Шараптын ичине түшүп,
Көп ичкендин үйүндө.
Арактын мыктысын издеп,
Артынан түшкөндүкүндө.
Чыныдагы шараптын,
Кыпкызыл болуп көбүктөп,
Тегиз гана жайылып,
Көлкүлдөшүн караба!
Аягында ал сени
Чагып алат жыландай.
Көрүнгөн аялзатына
Жайнай баштайт көздөрүң,

Ниетин бузула баштайт.
Деңиздин орто ченинде
Уктагандай болосуң.
Чайпалган кайык ичинде
Жатып чыккандай болосуң.
Анан минтип айтасың:
«Бирөөлөр мени сабашты,
Бирок денем сезбеди.
Тепкилешти туш-туштан
Ооруганым сезбедим.
Эмнеге көзүм ачылбайт?
Кой, ичейин кайрадан».

(24-бөлүм)

— 19 —

¹Зулумдарга суктанба,
Кошулам деп самаба!
Алардын ниеттери бузук,
Сүйлөгөнү жамандык.

— 20 —

³Үй акыл менен курулат,
Түшүнүк менен бекемделет,
Билим менен ар кандай кооз,
кымбат-баалуу мүлккө толот.

— 21 —

⁵Даанышман күчү илимде.
Акылдуу адам күч топтойт.
Ошондуктан ойлонуп,
Анан согушка киргин.
Жети өлчөп, бир кессең
Ийгиликке жетесиң.

— 22 —

⁷Акылсыз, кемпай пендеге
Акылмандык кол жеткис.
Маанилүү кеп жүргөндө
Олтуруп калат кеп-сөзсүз.

— 23 —

⁸Арамдык ойлогон адам
Кара ниет атыгат.
Арам ойлор – күнөө.
Бой көтөргөн адам
Жек көрүндү болот.

— 24 —

¹⁰Кыйын-кезең учурда
Чабалдыгың көрсөтсөң,
Чындап эле чабалсың.

— 25 —

¹¹Ажалга башы байланган
Адамдарды куткаргын.
Тозокко бараткандардан
Кантип колуң тартасың.
«Билбептирбиз» дейсиңби?

Жүрөгүңдүн түбүндө
Эмне сырың жатканын
Жаратканың билет да.
Сени көрүп турат ал,
Иштериңе жараша
Шыбаганды берет ал.

— 26 —

¹³Жегин балдан, уулум,
Ден соолукка пайдалуу.
Акылмандыкты уккун
Жаның үчүн пайдалуу.
Эгерде ага ээ болсоң,
Болосуң анда таалайлуу.

— 27 —

¹⁵Кара ниеттерге окшоп,
Адилеттин үйүнө
Кара ойлоп, ниетинди бузба!
Канча жыгылса деле
Адилет кайрадан турат.
Ал эми кара ниеттерди
Арам ойлор кууратат.

— 28 —

¹⁷Душманың жыгылып калса
Жарпыңды жазып кубанба,
Мүдүрүлсө сүйүнбө!
Эгерде табалаар болсоң,
Жараткан Теңир көрөт да
Мунуңду көңүлү сүйбөй
Касыңдан каарын токтотот.

— 29 —

¹⁹Кара ниетке теңелбе,
Ыймансызга суктанба.
Алардын келечеги жок,
Бир күнү шамы жалп этет.

— 30 —

²¹Теңир менен падышаны,
Оо жан балам, урматта.
Бейбаштарга кошулба!
Эгедер менен падыша
Капыстан жаза колдонуп

Бейбаштарды кууратат.
Кандай өкүм чыгарат,
Мурунтан ким биле алат ?

Дагы башка насааттар

Эки жүздүү болбо

²³Көсөмдөр айткан нуска бар:
«Сот жүрүп жаткан убакта
Кошомат кылуу – жакшы эмес!»

Айыптууну актаган
Элдердин каргышын алат,
Калктарга жек көрүнөт.
Кылмышын ачканды болсо
Эли сүйүп, урматтайт,
Андайга ак бата тиет.

Жообуң түз болсун

²⁶Туура жооп беттен сүйгөндөй.

Ырааты менен иш кыл,

²⁷Тыштагы ишинди бүтүп,
Талаанды жайгаштыр дагы,
Анан үйүңдү кургун.

Кекчил болбо

²⁸Бирөөгө күпүр сөз айтпа,
Жалган сөздөн не пайда?
«Мага кандай кылды а,
Мен да ошентемин» – деп,
Кек алууну көксөбө!

Эмгекти сүй

³⁰Жалкоонун айдоосунун
Жанынан өтүп баратып,
Акылы кем адамдын
Короосунун четинен
Жандай басып баратып,
Кароо жок болуп, кол тийбей
Чырмоок басканын көрдүм,
Чалкан каптап калыптыр.
Таш коргондору кулап,
Урап жатканын көрдүм.
Буларды көрүп ойлондум,
Сабак алдым өзүмө:
«Чырм этем деп кичине
Бир аз кыйшай калсаң,
Колуңду бооруңа алып,
Жата турсаң кичине,
Жолоочу сымал үйүңө
Кирип келет, жакырлык,
Куралданган кишидей

Жулунуп кирет, муктаждык».

(25–бөлүм)

¹Асек падыша жыйнаган Сулаймандын накыл сөздөрү

²Кудайдын сырлары
Кудайды даңктайт.
Ошол сырларды ачуу
Падышалардын аброюн көтөрөт.

³Асман кандай бийикте,
Көрүп келген бар бекен?
Сырдуу жер кандай тереңде
Толук ачкан бар бекен?
Падышалардын ичине
Кирип-чыккан бар бекен?

⁴Кум, ылайдан тазалап,
Күмүштү зергерге берсең,
Идиш жасап чыгарат.
Падышанын айланасын
Арамзаалардан тазаласан
Адилдик менен тактысы бекийт.

⁶Падышанын алдында
Көкүрөгүңдү какпа,
Төр талашып жулунба!
Маңдайыңда олтурган
Белгилүүнүн алдында
Басынганыңдан көрө
«Келиңиз төргө өтүңүз»
Дешкени сага жакшы да.

⁸Талашка киргенге шашпа!
Ашыгып, талашка кирсең
Чырдашкан кишиң тың чыгып,
Уят кылса не болот?

⁹Бирөө менен урушсаң
Башканын сырын ачпагын.
Сырын билген адамың
Сага таарынып калып,
Жек көрүндү болосуң,
Жаман атка коносуң,
Атың булганып калат.

¹¹Сыпайы айтылган сөз
Тунук күмүш идишке
салынган алтын алмадай.

¹²Уга билген кулакка
Акылмандын зекүүсү
Күмүш сөйкөдөн артык,
Таза алтындан жасалган
Жасалагадан баалуураак.

¹³Мөңгүдөн соккон сыдырым,
Оруп-жыюу маалында
Жанга кандай жагымдуу.
Ишенимдүү элчи да
Мырзасына ошондой,
Мырзасын ал кубантат.

¹⁴Шамал соксо, ыркырап,
Кара булут каптаса,
А бирок жамгыр жаабаса –
Бул экөөнөн не пайда?
Бербеген белегин айтып,
Мактанган да ошондой.

¹⁵Аста сүйлөп, жоош болсоң
Өкүмдар да ийигет.
Жумшак тил сөөктү жибитет.

¹⁶Жолунда балга тушуксаң,
Көтөрүшүңчө жегин,
Ашыкча жесең кусасың.

Жакыныңдын үйүнө
¹⁷Ат тезегин кургатпай
Тез-тез кире бербегин!
Жадап, кыртышы сүйбөй,
Жаман көрүп калбасын.

¹⁸Жамандаган ушак сөз –
Башка чапкан камчыдай,
Шылый чапкан кылычтай,
Жаралаган жебедей.

¹⁹Кыйын-кезең учурда
Ишенимсизге таянуу –
Ооруу тиш менен нан чайноо,
Сынган бут менен жүгүрүү.

²⁰Кайгырганга ырдасаң,
Чечинткениң суукта,
Туздаганың жарасын.

²¹Эгер касың ач болсо,
Тамак бер, курсагын тойгуз.
Чаңкаса суусунун кандыр.
Анткени ушундай кылсаң
Ичине чокту саласың.
(Уятына тиесиң.)

А Теңир мунунду көрүп,
Тийиштүү сыйлыгың берет.

²³Нөшөрдү шамал апкелет,
Нааразы жүздү – ушак сөз.

²⁴Байланып бетпак ажаанга
Заңгыраган сарайда
Күн өткөргөндөн көрө
Кепеде жашаган өйдө.

²⁵Бир тамчы сууга зар болуп
Таңдайы каткан жан үчүн
Муздак суу кандай жагымдуу.
Алыстан келген сүйүнчү
Так ошондой жагымдуу.

²⁶Күнөөкөрдүн алдында
Адилдин жаза басканы
Ылайланган башаттай,
Жырылган булак көзүндөй.

²⁷Көп жесең бал да көңүлгө тиет.
Ашык мансап баш жарат.

²⁸Өзүңдү кармай албасаң
Чеби ураган шаардайсың.

(26–бөлүм)

¹Нааданга көргөзгөн урмат,
Саратанда жааган кардай,
Кеч күздөгү жамгырдай.

²Жөнү жок айтылган каргыш,
Айланып учкан чымчыктай,
Ал сага тийбейт, коркпогун!

³Жүгөн – азоо атка,
Камчы – кашаң эшекке,
Таяк – наадан адамга.

⁴Акмак берген суроого,
Акылсыздай жооп бербе,
Ошого окшоп каласың!
Дайны жок суроону берсе
Сен да ошоондой жооп бергин
Даанышмансып кетпесин.

⁶Акылсызга оозеки
тапшырма бергенин,
Өз бутун кыя чапканын,
Каргашага батканын.

⁷Наадан макал айтса,
Макал анын оозунда
аксактын басыгына
окшоп калат.

⁸Акмакты сыйлап, кадырлоо –
Салмоорго асыл таш салуу.

⁹Наадан нуска айтканда
Колуна кирген тикенди
Сууруйм деген маска окшош.

¹⁰Кудуреттүү адамдын
Эмне кылса өз эрки:
Жолоочуну сыйлайбы,
Нааданга сыйлык береби.

¹¹Ит кусундусун жалайт,
Акылсыз акмактыгын кайталайт.

¹²Өзүн көсөм санаган
Кишини көргөн белең?
Мындайдан көрө
Келесоодон үмүт чоң.

¹³Эринчээктин шылтоосу:
«Тышта арыстан жатат,
Жумушума чыга албайм!»

¹⁴Каалга ашык-машыгын айланат,
Жалкоо төшөгүндө оодарылат.

¹⁶Жалакай адам өзүн
Акылман эсептеп,
жүйөөлүү сүйлөгөндөрдөн
Түшүнүктүү санайт.

¹⁷Бирөөлөр талашып жатса,
Жанынан өүп баратып,
Чырына киришкен адам,
Кабанаак дөбөттү
кулактан кармап алганы.

¹⁸Өзүнүн жакынын алдап,
Кыянаттыкты кылып:
«Тамашаладым эле,
Капа болбочу» – деген
Оттуу жебени атып,
Жолоочуну өлтүрүп,
Келесоо болумуш болгон
Анткор адамдын өзү.

²⁷Ким бирөөгө чуңкур казса,
Өзү барып түшөт.
Ким өйдөгө таш тоголотсо,
Өзү астында калат.

²⁸Жамандаган кишисин
Жалганчы ооз жактырбайт.

Кошоматты сүйгөн тил,
Өзү үчүн көр казат.

(27–бөлүм)

¹Эртеңкиң менен мактанба!
Эртең эмне болоорун ким билет?

²Өзүңдү өзүң мактаба,
Муну башкаларга.

³Таштын салмагы зилдей,
Кумду көтөрүү да азап.
Акылсыздын ачуусу
Экөөнөн тең оорураак.

⁴Ачууда аёо деген жок,
Ооздуктай да албайсың.
Ал эми кызганычтычы?
Ким ага каршы тура алат?

⁵Жашыруун сүйгөндөн көрө
Бетке айткан жеме жакшыраак.

⁶Дос күйдүрүп айтат,
Кас сүйдүрүп айтат.

⁷Курсагы ток тамак тандайт,
Ач курсакка ылгоо жок.

⁸Үйүнөн узаган адам
Уясынан алыстаган чымчыктай.

⁹Жыпар жыт көңүл сергитет,
Жакшы кеңеши менен
Дос жүрөктү сүйүнтөт.

¹⁰Курбуларың таштаба,
Атаңдын досторун чанба!
Башыңа мүшкүл түшкөндө
Агайыңа барба!
Жаныңдагы кошунаң
Артык алыс туугандан.

¹¹Акылдуу бол, жан балам,
Жүрөгүмдү жылыткын!
Ошондо жамандаганга
Айтар сөзүм бар болот.

¹²Акылман балээни көрүп,
Андан жашынып калат.
Ала көөдөн жулунуп,
Түз барат да урунат.

¹³Башка үчүн кепил болдубу?
Үстүнөн тонун сыйрып кал.
Жат кишинин ордуна
Күрөөнү кепилчиден ал.

¹⁴Таңазанда кошунаңды
Бакырып мактасаң
Тилдеп жатат
Деп ойлоп калышат.

- ¹⁵Ак жаан күнү чатырдан
тынбаган тамчы жерди оёт.
Бейжай аял мээни оёт.
- ¹⁶Ажылдаган аялды
Токтотом деп ойлогон,
«Шамалды токтотомун»,
Же «майды уучтап алам» – деп,
Аракет кылган адамдай.
- ¹⁷Темирди темир курчутат,
Адамды адам курчутат.
- ¹⁸Алма бак кайтарган алма жейт,
Мырзасын кайтарган сый жейт.
- ¹⁹Суу адамдын жүзүн чагылтат,
Жүрөк өзүн чагылтат.
- ²⁰Мүрзө менен адамдын
көзү – тойбойт.
- ²¹Алтын меште сыналат,
Адам мактоолордо сыналат.
- ²²Нааданды ундай жанчса да,
Наадандыгы бөлүнбөйт.
- ²³Малың үчүн кам көргүн,
Сырын билүүгө тырыш.
Байлык түбөлүк эмес,
Бийлик түбөлүк эмес.
Чөңөр чирип, көк чыгат,
Чөптөн тоют камдашат.
Койлор сени кийинтет,
Эчкилериңди сатсаң
Айдоо жер сатып аласың.
Ал эми алардын сүтү
Үйүңө тамак-аш болот.

(28–бөлүм)

- ¹Андыган жоосу жок туруп,
Адепсиз коркот баарынан.
Адилет болсо эр жүрөк.
- ²Мыйзамдан өлкө четтесе
Башчылары көбөйөт.
Акылман, билгич башкарса
Узакка доорон сүрөт.

³Алсыздарды кысмактаган өкүмдар
Эгинди жууп кеткен
Нөшөргө окшош.

⁴Мыйзамды жактырбаган
Ээнбаштарды мактайт.
Мыйзамга моюн сунган
Ээнбаштыкты жек көрөт.

⁵Адилеттүүлүк дегенди
Кара ниеттер түшүнбөйт.
Кудайды урматтагандар
Жандили менен түшүнөт.

⁶Жүргөнү бузук байдан
Такыбаа кембагал жакшы.

⁷Кудайдын мыйзамдарына
баш ийген уул – эстүү уул.
Ысырапчыларга шерик уул –
Атасын уят кылчу уул.

⁸Сүтактык, пара аркылуу
байлык жыйнаган адам
жакырларга кайрым кылуучуга
өткөрүп берүү үчүн жыйнайт.

⁹Кудайдын мыйзамын
Уккусу келбегендин
Сыйынуусу арам.

¹⁰Жамандыктын жолуна
Адилеттерди азгырган,
Өзү казган чуңкурга
Өзү кулап түшөт.
А такыбаалар энчиге
Жакшылыкты алышат.

¹¹Бай адам өзүн ар дайым
Акылдуумун деп ойлойт.
А бирок акылдуу кедей
Катасын ачып коёт.

¹²Адилет бийлик кылганда
Эл шаттанат.
Абийирсиз такка келгенде
Башын катат.

¹³Күнөөлөрүн жашырган
Ийгиликке жете албайт.
Мойнуна алып, таштаган

Ырайымга ээ болот.

¹⁴Ар дайым Кудайды сыйлап,
Өмүр сүргөн таалайлуу.
Кудайды укпай көшөргөн
Кырсыкка башы малынат.

¹⁵Жакыр элди башкарган,
Абийирсиз өкүмдар –
Ырылдаган арстандай,
Ачырганган аюдай.

¹⁶Акылга жарды өкүмдар
Элин кысымга алат.
Мансапкор эмес өкүмдар
Башкаруусун узартат.

¹⁷Мойнунда киши каны бар
Өлөөр күнү келгиче
Сар-санаа болуп өтөт.

¹⁸Күнөө кылбай жашаган
Зыянга кириптер болбойт.
Кыйшык жолдордо жүргөн
Жолдорунун биринде
Балээге башы малынат.

¹⁹Жер иштеткен нанга тоёт.
Бекерпосторду туураган
Жакырдыкка тоёт.

²⁰Кудайга ишенген пенде
Ак батага маарыйт.
Эси-дарты байлыкта гана болгон
жазага малынат.

²¹Кошомат кылуу жакшы эмес.
Бет карама адамдар
Арзыбаган акча үчүн
Жамандык кылууга даяр.

²²Көрө албас, ичи тар адам
Бай болууга тырышат.
Бай боломун деп жүрүп,
Ак батадан ажырап,
Жакырлык басып калаарын
Такыр ойлонуп койбойт.

²³Кошоматчыга караганда
айыбын көрсөткөн адам
кийинчерээк жакын болуп калат.

²⁴Ата-энесинен кытып,
«Бул күнөө эмес!» деген бала –
Каракчынын шериги.

²⁵Өзүмчүл уруш чыгарат,
Жаратканга таянган
Жыргал күндөрдү көрөт.

²⁶Өзүнө таянган – акылсыз,
Ал бир күнү жыгылат.
Акыл менен жашаган
Аманчылыкта болот.

²⁷Жакырга берген кем болбойт,
Кайдыгерге каргыш нөшөрлөйт.

²⁸Абийирсиз бийлик кылганда
Адамдар башын катышат.
Ал тактыдан түшкөндө
Адилеттер гүлдөшөт.

(29–бөлүм)

¹Айбын айтсаң укпастан
Көшөрүп, кыйыктанган жан,
Күтпөгөн жерден чалынат,
Кайра тура албай калат.

²Адилет бийликке келсе,
Калайык салтанат кураг.
Уятсыз такка отурса
Калайык онтоп, үшкүрөт.

³Акылмандыкты сүйгөн
Атасын кубантат.
Сойкуларга жүгүргөн
Атасынын тапканын
Ысырап кылып, бүлүнтөт.

⁴Падыша адилет болсо
Өлкөсү бекемделет,
Паракор болсо бүлүнөт.

⁵Доско кошомат кылсаң
Бутуна тор жайганың.

⁶Кара ниеттин күнөөсү
Өзүнө жайган тору.
Ал эми адилет киши
Санаасы тынч да бактылуу.

⁷Кембагалдын талашын
Адилет кунт коюп талдайт.
Бузукуга баары бир,
Териштиргиси келбейт.

⁸Жүргөнү бузук ээнбаштар
Элге дүрбөлөң салат.
Ал эми акыл-эстүүлөр
Козголонду басышат.

⁹Акылман адам акмактын
Ишине кирип калганда
Күлсө да жаны жай албайт,
Санаасы санга бөлүнүп,
Кайгырса да тынчтык жок.

¹¹Ачууланса акылсыз
Алды-артына карабайт.
Ал эми акылман адам
Сабыр кылып, карманат.

¹²Жалган сөздү укканды
Өкүмдар өзү жактырса,
Анда вазирлери да
Абийирсиз адамдар.

¹³Паракор менен кембагал,
Жолугуша калышат.

Экөө тең Эгем жараткан.
Экөө тең Эгеме бирдей.

¹⁴Жакырларга падыша
Адилет мамиле кылса
Бекем болот, тактысы.

¹⁵Жаңылса жазалап коюу,
Катасын ачып көрсөтүү –
Баланы акылдуу кылат.
Балага кайдыгер болуп,
Кош көңүл мамиле кылса
Эресеге жеткенде
Энесин шерменде кылат.

¹⁶Абийирсиздер арбыса
Ээнбаштык көбөйөт,
Бирок алар кыйрашат.
Алардын кыйрап жатканын
Адилеттер көрүшөт.

¹⁷Бейбаштык кылып койгондо
Балаңды жазалап тургун.
Жаның кийин тынч болот,
Чоңойгондо кубантат.

¹⁸Кудайдын аянысыз эл,
Жүгөнсүз азоо атка окшош.
Кудайдын заңын туткан эл –
Бак-таалайы кенен эл.

¹⁹Айткан сөз кулга жетишсиз,
Түшүнгөн менен тил албайт.

²⁰Ойлонбой туруп байсаган
Кишиден көрө келесоодон
Үмүт чоң.

²¹Кулду бала-чагынан
Алпечтеп өстүрөөр болсоң –
Эресеге жеткенде
Уул боломун дей баштайт.

²²Ачуулуу адам чатакчыл,
Кыялы чукул күнөөчүл.

²⁴Ууру менен бөлүшкөн
Өз жанынын душманы:
Жамандыкты угат да
Элге айтпай жашырып коёт.

²⁵Пендеден корксоң
коркунучтуу абалдасың,
Кудайга таянсаң коопсузсун.

²⁶Чоңго кошомат кылып,
Кайрым күткөндөр арбын.
Бирок адам тагдыры
Теңирдин гана колунда.

²⁷Адилеттен абийирсиз,
абийирсизден адилет жийиркенет.

Агур⁷ чечендин нускалары

(30–бөлүм)

¹Адамдардын ичинен
Эң түркөйү мен экем.
Адамдык акыл-эсим жок,
Билимдүү боло албадым.
Касиеттүү⁸ тууралуу
Жарытылуу билбеймин.

⁴Деги көккө чыгып, изилдеп,
Кайра келген бар бекен?
Кошуучуна шамалды
Топтоп алган бар бекен?
Көйнөгүнө дайраны
Түйүп алган бар бекен?

Төгөрөктүн төрт бурчун
Ким орнотуп койду экен?
Ошонун аты Ким экен?
Баласынын аты Ким?
Эгер билсең жооп берчи!

⁵Кудайдын ар сөзү таза
Ага таянгандарга
Калкан болуп берет ал.
Айтканын бурмалабагын!
Бекер айбыңды ачып,
Чыгарбасын калпыңды!

⁷Оо Жараткан мен сенден,
Эки нерсени тилейм,
Өлөөр күнүм келгиче
Ошону мага ыраа кыл:
Убайым менен жалганды

⁷ Агур: болжол менен б.з. чейин 1000 жыл мурда жашап өткөн араб даанышманы.

⁸ Кудайды айтып жатат.

Менден алып салагөр,
Жакырлык менен байлыкты
Мага бере көрбөгүн,
Күнүмдүк ырыскым үзбө.
Ашына тоюп алганда:
«Ким экен мага Кудай» деп
Сени чанып кетпейин.
Жакырлык басып калганда
Уурулукка барбайын.
Атыңды курулай эле
Оосана турган болбоюн.

¹⁰Мырзасынын алдында
Жамандаба малайын.
Кокус шексинип калып,
Айыпка жыгылып калба.

¹¹Өз атасын сөккөн бар,
Энесин алкабаган бар.
Арамдыктан арылбай
«Тазабыз» дешкендер да бар.
Көздөрү көктү караган
Кокурайган жандар бар.
Кембагалды тоноого
Тиштерин шамшардай кылган,
Жаактарын кылыч өңдөнткөн
Мыкаачы адамдар да бар.

¹⁵«Бер эле бер» деп какшанган
Тойбостун эки кызы бар.
Ыраазы болбос үчөө бар
Төртөө десем көп болбойт:
Көзү тойбос көрүстөн,
Түйүлдүк байлабас жатын,
Сууга канбас айдоо жер,
Болду дебес ач көз өрт.

¹⁷Өз атасын шылдындап,
Энесин тоотпогон көздү,
Сайдын кузгуну чокуйт,
Барчындарга жем болот.

¹⁸Үчөөнө акылым жетпейт,
Төрт нерсени түшүнбөйм:
Көктөгү булуттун жолун,
Аскалуу тоонун боорунда
Сойлогон жыландын жолун,
Мухиттерди аралап,
Сүзгөн кеменин жолун,
Ошондой эле жигиттин
Кызга баруучу жолун.
Аягы суюк алдын
Жолу дагы ушундай:
Кылып коюп, кылаарын,
«Билген, көргөн жокмун!» дейт.

²¹Үчөөнөн жер солкулдайт,
Төртөөн көтөрө албайт:
Кул падыша болгондо,
Акылсыз ашка тойгондо,
Шерменде эрге тийгенде,
Төрайымынын ордун
Күңү ээлеп калганда.

²⁴Жарыбаган төртөө бар,
Даанышмандардан алдуу:
Кумурска – күчтүү эл эмес,
Бирок, жайда эле нан камдап алат.
Жарганаттар чабал журт,
Бирок, үйлөрүн аскага салат.
Чегирткеге башчы жок,
Бирок, каптаса тегиз капташат.
Жөргөмүштөр кибирейт,
Тутуп алуу оор эмес,
Бирок, ак үйдөн да табылат.

²⁹Басыгы сонун үчөө бар,
Төртөөнүн жүрүшү сулуу:
Жырткычтардын сырттаны,
Эч кимден коркпос арыстан,
Койкондой баскан корооз,
Баштап баскан эчки,
Журтундагы падыша.

Кербезденип турганда
Акылсыздык кетирип,
Оюңа арамдык кетсе,
Оозунду жап кол менен.
Анткени күбүнү⁹ бышса
Май бөлүнүп калгандай,
Муштум тийсе, тумшукка
Кан шүүшүктөп аккандай,
Кыжырга тийчү сөз сүйлөө
Чыр-чатакты чыгарат.

Ыламуул падышанын нускалары
(Ал бул нускаларды энесинен уккан экен.)

(31–бөлүм)

¹Кагылайын перзентим
Ичимден чыккан жан балам.
Сыйынып жүрүп Кудайга
Саргарып тапкан берекем!
Энеңдин айтканын уккун:
Падышаларды бузуп,
Талкалаган – аялдар.
Оо жан балам аларга
Ысырап кылба күчүңдү.
Кагылайын перзентим,
Шарап хандарга эмес!
Хандар шарап ичпесин.
Арак төрөлөргө эмес:
Ичип алып мас болуп,
Заң-мыйзамды унутуп,
Кедей-кембагалдардын
Укуктарын тепселеп,
Кокус балээ баспасын.
Байкушка сун шарапты,
Күйгөн жанга бергиле,
Ошол ичсин ичимдик.
Тартып ийип ал байкуш
Кедейлигин унутсун,
Азап тарткан кездерин,
Эсинен чыгарып алсын.
А сен мындай кылгының:
Өзүн коргой албаган,
Алсыздарды коргогун!
Жетим-жесир атпайдын

⁹ Күбү: илгери май бышууда колдонушкан соксогой жыгач идиш.

Укуктарын коргогун!
Мусаапыр менен жакырдын
Таламдарын талашкын!
Эгер сүйлөөчү болсоң
Кара кылды как жарган
Калыстыкты жактагын.

Үлгүлүү зайып

¹⁰Акылга дыйкан, эң билгич,
Зайыпты ким таба алат?
(Жабуулуу кара ингендей
Ак көрпө жайыл ургаачы
Ким менен салыштырылат?)
Андай аялдын наркы
Асыл таштардан өйдө.
Көңүлү жай, эринин,
Санаасы санга бөлүнбөйт,
Жарынын убайын көрөт,
Киреше кирет, үйүнө.
Өмүр бою эринин
Ала жибин аттабай,
Жакшылык гана кылат.
Колу тынбайт, кыбырап,
Жүн таап, кийим токуп,
Чын жүрөктөн иш кылат.
Соода кемелериндей
Алыстан нанын таап келет.
Таңатпай төшөктөн туруп,
Бүлөсү үчүн кам көрөт.
Жерге муктаж экени,
Оюна келип, толгонуп,
Сатып алат аны да.
Жерден түшкөн акчаны
Акыл менен сарп кылып,
Жүзүмзар олтургузат.
Белин бекем бууп алып,
Каруусуна күч топтоп,
Иштегенге камынат.
Кылып жаткан ишинин
Акыбети кайтаарын
Туюп турат дилинде.
Ошондуктан чырагы
Түн ичинде да өчпөйт.
Колун сунат ийикке,
Манжалары шыпылдайт.
Мусаапырга колу ачык,
Жакырдан жардам аябайт.

«Суукта кандай болот?» деп
Үй-бүлөсү үчүн коркпойт.
Анткени үй ичин толук
Кат-кат кийим кийинтип,
Эбак кам көрүп койгон.
Салып жаткан, астына,
Килемди өзү токуган.
Кызылдан тиккен кооз кемсел,
Ак шайы көйнөк кийгени.
Ошол жердин элинин
Белгилүү кишилеринин
Бирөөсү – анын күйөөсү.
Жабуу сайып саймалуу,
Белкурчоолорду токуп,
Көпөстөргө өткөрөт.
Ал күчтүү да, сыйлуу да
Алдына кубана карайт.
Акыл менен ооз ачып,
Акырын насаатын айтат.
Үйүнүн чарбасын карап,
Бекерпостукка берилбейт.
Балдары ойгоноор замат
Энесин алкай башташат.
Эри да тураары менен
Ыраазылыгын билдирип,
Мактай баштайт аялын:
«Жакшы аялдар көп эле,
Ашып түштүң баарынан».

Сырткы көрк алдап кетет,
Сулуулук – куру убайым.
(Өтүп кетүүчү нерсе)
Бирок мактаса болот
Кудайдан корккон аялды.
Кылганына жараша
Ага мактоо айткыла!
Эл алдында иштери
Мартабасын көтөрсүн!